

บทที่ ๒

เนื้อหาและหลักธรรมที่ปรากฏในมหาชาติเวสสันดรชาดกกัณฑ์กุมาร

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะศึกษาเนื้อหา และหลักธรรมที่ปรากฏในมหาชาติเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมาร โดยกำหนดประเด็นไว้ คือ ๑) จุดมุ่งหมายของมหาชาติเวสสันดรชาดกกัณฑ์กุมาร ๒) เนื้อหาของมหาชาติเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมาร ๓) หลักธรรมที่ปรากฏในมหาชาติเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมาร ๔) คุณค่าของมหาชาติเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมาร ผู้วิจัยจะได้นำเสนอต่อไป

๒.๑ จุดมุ่งหมายของมหาชาติเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมาร

จุดมุ่งหมายของมหาชาติเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมาร หมายถึง การศึกษาวิเคราะห์จุดมุ่งหมายในการแสดงมหาชาติเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมาร ผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นไว้ ๒ ประการ ดังนี้ คือ ๑) ประวัติและความเป็นมาของมหาชาติเวสสันดรชาดก และวัตถุประสงค์ของมหาชาติเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมาร ดังต่อไปนี้

๒.๑.๑ ประวัติและความเป็นมาของมหาชาติเวสสันดรชาดก

ในชาดกทั้งหมด ๕๕๐^๑ เวสสันดรชาดกนับว่าเป็นที่นิยมของชาวพุทธมากที่สุด มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตและความเชื่อเรื่องบุญกรรมของคนไทยมามากในอดีตกาล^๒ มีคติธรรมและหลักธรรมที่ปรากฏในด้านต่างๆ อย่างครบถ้วน ปรากฏอยู่ในมหานิบาตชาดก พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ ๒๘^๓ เวสสันดรชาดก เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “มหาชาติ” สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ประทานอธิบายไว้ว่า “พุทธศาสนิกชนชาวไทยตลอดจนประเทศใกล้เคียงนับถือกันมาแต่โบราณว่า เรื่องมหาชาติเวสสันดรชาดกสำคัญกว่าชาดกอื่นๆ ด้วยปรารถนาจะมีของพระโพธิสัตว์^๔ บริบูรณ์ในเรื่องมหาเวสสันดรชาดกทั้ง ๑๐ อย่างจึงเรียกกันว่า มหาชาติ”^๕ และพันเอกพระสารสาสน์พลขันธ์ (ยรรน) กล่าวไว้ว่า “พระโพธิสัตว์ในกำเนิดพระเวสสันดรได้สร้างแบบของมนุษย์ผู้ก้าวถึงขั้นสูงสุดแห่งการดำเนินชีวิตในทางวิวัฒนาการ อันนำไปสู่ความเต็มเปี่ยมทางจริยธรรมและความรู้เหมาะแก่การข้ามพ้นโอชะห้วงสุดท้าย ซึ่งจะแยกออกเสียได้จากการเกิดเป็นเทวดา เพราะเหตุนี้กำเนิดสุดท้ายจึงได้นามว่า มหาชาติ”^๖ และมหาชาติเวสสันดรชาดกนั้นเป็นชาดกอันดับที่ ๕๔๗ จัด

^๑ อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖/๑๐.,ม.ม.อ. (ไทย) ๒/๒๓๘/๑๘.

^๒ สมหมาย เปรมจิตต์, มหาเวสสันดรชาดก วิเคราะห์ทางสังคมและวัฒนธรรม, (เชียงใหม่: โรงพิมพ์มิ่งเมือง เชียงใหม่, ๒๕๔๔), หน้า ๓๐.

^๓ ชุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๖๕๕ - ๒๔๔๐/๔๔๗ - ๕๖๐.

^๔ โพธิสัตว์ หมายถึงผู้บำเพ็ญมรรค ๔ เพื่อบรรลุโพธิ์ ที่.ม.อ. (บาลี) ๑๗/๒๑.

^๕ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, เทศน์มหาชาติ ฉลอง ๒๐๐ ปี สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหพัฒนพิบูล จำกัด, ๒๕๓๓), หน้า ๑๕.

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕.

อยู่ในมหานิบาต มิได้ระบุจำนวนคาถาไว้ แต่พระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหลวงชินวราวุฒินทรทรงนับแล้วมีพระคาถาทั้งสิ้น ๘๕๒ คาถากับ ๑ บท^๗ ส่วนในอรรถกถาพุทธทศนิกายชาดก ท่านพระอรรถกถาจารย์ได้กล่าวไว้ว่า พระบรมศาสดาครั้งทรงนำพระธรรมเทศนามหาเวสสันดรชาดกซึ่งประดับด้วยคาถาประมาณ ๑,๐๐๐ คาถา^๘ มาแล้ว คือ ที่เป็นสองบาทคาถามีสามร้อยหกสิบคาถา ที่เป็นสี่บาทคาถามีสิบสามคาถา ที่เป็นห้าบาทคาถามีหกร้อยสิบเก้าคาถา ที่เป็นหกบาทคาถามีแปดคาถา รวมเป็น ๑,๐๐๐ คาถาพอดี ส่วนในเวสสันดรที่ป็นฎีกา พระสิริมังคลาจารย์ได้รจนาไว้ตั้งแต่กัณฑ์ทศพรถึงนครกัณฑ์มีทั้งสิ้น ๑,๐๐๔ คาถา^๙ ส่วนที่ใช้เทศน์มหาชาติทำนองหลวงในปัจจุบัน สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส ได้รจนาและรวบรวม มี ๑๓ กัณฑ์ ๑,๐๐๐ คาถาพอดี ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการได้คัดเลือกสำนวนมหาชาติกลอนเทศน์ที่ดีเด่นไว้ ๑๓ กัณฑ์เรียกว่า มหาเวสสันดรชาดก โดยกำหนดให้เป็นบทเรียน^{๑๐}

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ก็ทรงประกาศพระศาสนา เริ่มตั้งแต่ทรงแสดงธรรมจักกัปปวัตตนสูตร^{๑๑} แก่พระปัจจุวัคคีย์ทั้ง ๕^{๑๒} ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี เป็นครั้งแรก จึงมีพระสงฆ์ปรากฏในโลก ต่อจากนั้น ก็มีผู้ที่เลื่อมใสในพระพุทธศาสนาเข้ามาเป็นสาวกเป็นจำนวนมาก พระพุทธองค์ทรงพระอุสาหะบำเพ็ญพุทธกิจเป็นประจำในแต่ละวัน ๕ อย่าง คือ

๑) ปุพฺพณฺเห ปินฺนทปาทณฺ	เวลาเช้าเสด็จบิณฑบาต
๒) สายณฺเห ธมฺมเทศนํ	เวลาเย็นทรงแสดงธรรม
๓) ปโทเสฏฺฐิกุโรวาทํ	เวลาค่ำประทานโอวาทแก่เหล่าภิกษุ
๔) อชฺฌมรตฺเต เทวปณฺหนํ	เที่ยงคืนทรงตอบปัญหาเทวดา
๕) ปจฺจุสเสวคเตกาเลภพพาภพเพ วิโลกนํ	จวนสว่างทรงตรวจพิจารณาสัตว์ที่สามารถและที่ยังไม่สามารถบรรลุธรรมอันควรจะเสด็จไปโปรดหรือไม่ ^{๑๓}

^๗นับตามคาถาพระบาลี ขุ.ชา. (บาลี) ๒๘/๑๖๕๕ – ๒๔๔๐/๓๐๘ – ๓๘๕. อ้างในนายเฉลิมศักดิ์เย็นสำราญ, รวบรวมและเรียบเรียง, **เทศน์มหาชาติเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเนื่องในโอกาสวันสถาปนามหาวิทยาลัยครบรอบ ๓๐ ปี**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: จตุพรดีไซน์, ๒๕๕๑), หน้า ๕๙.

^๘ขุ.ชา.อ. (ไทย) ๑๐/๒๔๔๐/๖๓๖.

^๙สำนักราชเลขาธิการ, **เวสสันดรที่ป็นฎีกาภาษาไทย**, ไม่ปรากฏผู้แปล, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๔๑), หน้า ๖๘๗.

^{๑๐}สนธิ ตั้งทวี, **วรรณคดีและวรรณกรรมศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: O.S. Printing House Co.,Ltd, ๒๕๒๗), หน้า ๑๕๖.

^{๑๑}ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๘๑/๕๕๒.

^{๑๒}ปัจจุวัคคีย์ คือโกณฑัญญะ วัปปะ ภัททิยะ มหานามะ และอัสสชิ ขุ.พุทธ. (ไทย) ๓๓/๒/๕๕๔.

^{๑๓}ดูรายละเอียดใน อง.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๕๓/๗๕ – ๗๘., และดูรายละเอียดในพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๓, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เพ็ทแอนด์โฮม จำกัด, ๒๕๕๘), หน้า ๒๖๙.

เมื่อเกียรติศัพท์ที่เพียบด้วยพระเกียรติคุณของพระองค์จรไปในทิศานุทิศ ถึงพระนคร กบิลพัสดุ์อันเป็นชาติภูมิของพระองค์ ชาว กบิลพัสดุ์ ตั้งแต่พระเจ้าสุทโธทนะพระพุทธบิดาลงมา ก็มีความปรารถนาในอันจะได้พบพระพุทธองค์ เมื่อพระพุทธองค์ได้ทรงประทับอยู่ที่พระเวฬุวันมหาวิหาร ในกรุงราชคฤห์ พระเจ้าสุทโธทนะก็ทรงส่งทูตไปทูลอันเชิญถึง ๙ ครั้ง^{๑๔} ก็ไม่ประสบความสำเร็จในครั้งที่ ๑๐ จึงได้ทรงส่งอำมาตย์ผู้หนึ่งชื่อว่า กาฬุทายี^{๑๕} เป็นทูตมาเชิญเสด็จ อำมาตย์กาฬุทายีนั้น เมื่อได้มาเฝ้าพระพุทธเจ้าก็ได้ฟังธรรมเทศนาแล้วเลื่อมใสในความอาจหาญในการอุปสมบทสมความตั้งใจไว้แต่แรก ก็ทูลขออุปสมบท กาลต่อมา ท่านพระกาฬุทายีเข้าเฝ้าปฏิบัติพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นได้โอกาสก็ทูลสรรเสริญ พระพุทธจริยา คือ พระจริยาหรือการทรงบำเพ็ญประโยชน์ของพระพุทธเจ้าได้แก่

๑) ญัตตถจริยา	ความประพฤติที่เป็นประโยชน์แก่พระญาติ
๒) โลกัตถจริยา	ความประพฤติที่เป็นประโยชน์แก่โลก
๓) พุทธัตถจริยา	ความประพฤติส่วนของพระพุทธเจ้า ^{๑๖}

พระกาฬุทายีได้ทูลสรรเสริญพระพุทธจริยาทั้ง ๓ ประการ เน้นพุทธจริยาข้อที่ ๑ และข้อที่ ๓ ว่าพระพุทธองค์ได้ทรงบำเพ็ญให้บริบูรณ์สมพระปณิธานแล้ว แต่สำหรับข้อ ๒ ยังหาได้ทรงบำเพ็ญให้บริบูรณ์ไม่ ถ้าจะทรงพระกรุณาบำเพ็ญให้เป็นไปในสมัยที่โอกาสอำนวยขณะนี้ ก็จะเป็นการประกาศกำลังพระบารมีที่ได้สั่งสมอบรมมาและเพิ่มพูนญัตตถจริยาที่ทรงตั้งปณิธานไว้ให้สมบูรณ์ด้วยและได้ทูลเชิญเสด็จพระพุทธเจ้าไปกรุงกบิลพัสดุ์ พระองค์ทรงรับโดยดุษณีภาพ เมื่อสิ้นฤดูหนาว พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์ ๒๐,๐๐๐ รูป จึงได้เสด็จจากกรุงราชคฤห์ทรงดำเนินด้วยพระบาทไปยังกรุงกบิลพัสดุ์ โดยลำดับ^{๑๗}

มหาชาติเวสสันดรชาดกนั้น จัดเป็นพระธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงด้วยพระองค์เอง โดยทรงปรารภฝนโบกขรพรรษ^{๑๘} เมื่อครั้งเสด็จไปทรงเยี่ยมพระพุทธบิดา ยังเมืองกบิลพัสดุ์เมื่อทรงเห็นพระประยูรญาติมีทิฐิมานะ จึงทรงประสงค์จะทำลายทิฐิมานะของเหล่าศากยราชชนนเสีย จึงเสด็จเหาะขึ้นไปยังนภากาศ ยังฝนโบกขรพรรษให้ตกลงในท่ามกลางพระประยูรญาติศากยวงศ์นั้นแล้ว จึงเสด็จกลับ เมื่อพระสงฆ์สาวกทั้งหลายสนทนาปรารภถึงฝนโบกขรพรรษ ซึ่งตกลงมาเมื่อสักครู่ ช่างเป็นเรื่องน่าอัศจรรย์ ด้วยไม่เคยเห็นไม่เคยได้ยินมาก่อน พระบรมศาสดาทรงทราบจึงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ไม่ใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้น แม้ในกาลก่อน มหาเมฆเห็นปานนี้ ก็ยังฝนโบกขรพรรษให้ตก

^{๑๔} พระพิมลธรรม (ชอบ อนุจารีมหาเถร), **ปริตรศน์เวสสันดรชาดก**, (กรุงเทพมหานคร: โครงการมูลนิธิหอไตร หอดิสนิเวศนาภิธาน วัดสุทัศน์เทพวราราม, ๒๕๓๓), หน้า ๑๓.

^{๑๕} กาฬุทายี แปลว่า อุทายีดำ เพราะมีผิวดำ.

^{๑๖} อ.อ.อ. (ไทย) ๓/๑๒/๓๒๓., พ.อ. (ไทย) ๒/๒๘๙/๔๐๓.

^{๑๗} สำนักการชลประทาน, **๕๕ พรรษาของพระพุทธเจ้า**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, กรุงเทพมหานคร: บริษัทโรงพิมพ์กรุงเทพ (๑๙๘๔) จำกัด, ๒๕๕๒, หน้า ๑๒๐.

^{๑๘} ฝนโบกขรพรรษ หมายถึง ฝนมีสีแดง เมื่อตกลงมา ผู้ประสงค์จะให้เปียกก็เปียกเหมือนฝนตกลงบนใบบัวแล้วกลั่นกลายเป็นน้ำไหลไป. พ.อ. (ไทย) ๑๑๙/๑๕๐., สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **พุทธประวัติ เล่ม ๒ มัชฌิมนิคาเย**, (พระนคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๒๑), หน้า ๓๘.

ลงในสมาคมแห่งญาติเหมือนกัน”^{๑๙} ครั้นพระสงฆ์สาวกพอใจใคร่จะทราบเรื่อง จึงทูลอาราธนา พระบรมศาสดาก็ทรงตรัสเล่าเรื่องเวสสันดรชาดก^{๒๐}

เวสสันดรชาดก เป็นเรื่องราวที่แสดงบุพพจริยาของพระพุทธเจ้าในอดีตชาติที่ทรงถือกำเนิดเป็นพระโพธิสัตว์ในการบำเพ็ญบารมีในพระชาติเวสสันดร ทรงสั่งสมบารมีครบทั้ง ๑๐ ประการ แต่เน้นไปในด้านทานบารมีเป็นหลัก ถึงอย่างนั้นพระองค์ก็ทรงบำเพ็ญบารมีทั้ง ๑๐ ประการครบบริบูรณ์ด้วยการบริจาคปัญจมหาทาน เป็นทานบารมี ทรงสมทานศีล ๕ เป็นศีลบารมี ทรงบำเพ็ญพรตบวชเป็นฤๅษี เป็นเนกขัมมบารมี ทรงบำเพ็ญพระกรรมฐานมุ่งพระโพธิญาณ เป็นปัญญาบารมี ทรงบำเพ็ญความเพียรไม่ย่อท้อต่อการประพฤติปฏิบัติ เป็นวิริยบารมี ทรงประพฤตินอดทนต่อความยากลำบากเป็นขันติบารมี ทรงรักษาคำพูดที่จะมอบพระโอรสและพระธิดาแก่ชุกเป็นสัจจบารมี ทรงตั้งพระทัยมั่นต่อพระโพธิญาณ เป็นอธิษฐานบารมี ทรงมีความเอ็นดูมนุษย์ทุกคนขึ้นด้วยพระทัยที่เมตตาเป็นเมตตาบารมี และทรงตั้งพระทัยเป็นกลางวางเฉยไม่ยินดียินร้ายเมื่อเห็นพระโอรสและพระธิดาถูกชุกเข่นตี^{๒๑} เวสสันดรชาดกเป็นจัดอยู่ในประเภทวิเสสสันตติเกนิทาน หมายถึง เรื่องการ แสดงธรรมที่เกิดขึ้นเป็นพิเศษของพระพุทธเจ้าเป็นเรื่องราวที่ใกล้ที่สุดและชาวพุทธก็รับรู้กันว่าเป็น พระชาติที่พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญบารมีเป็นพระชาติสุดท้าย^{๒๒} และได้มีคำทำนายไว้ว่า เมื่อพระปริยัติศาสนาเริ่มเสื่อม บรรดาชาดกทั้งปวง เวสสันดรชาดกนี้ จะเป็นพระสูตรแรกที่หายไปจากโลก หลังพระพุทธองค์ปรินิพพานแล้ว^{๒๓} ชาวพุทธโดยทั่วไป จึงมีความเชื่อที่สืบกันมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย เป็นราชธานีว่า

๑) มหาชาติเวสสันดรชาดกนี้มีเนื้อหาสาระหลากหลายครบถ้วนคือมีทั้งบทรักบทโทศบทเกลียดชังบทอิถยาริษา ที่ผู้เทศน์สามารถใช้กระแสเสียงให้สอดคล้องกับเนื้อเรื่องได้อย่างจับใจสามารถสร้างความครึกครื้นเพลิดเพลินได้เป็นอย่างดีอีกทั้งทวนที่พระเวสสันดรบริจาคนั้นก็เป็นทานที่สะท้อนใจสาธุชนควรแก่การอนุโมทนาสาธุการซึ่งให้ผลทางจิตวิทยาอย่างทันตาเห็น^{๒๔}

๒) เรื่องราวของพระเวสสันดรซึ่งเป็นพระพุทธรูปที่พระพุทธรูปเจ้าตรัสประทานแก่พระภิกษุสงฆ์ ณ นิโครธาราม ในกรุงกบิลพัสดุ์ผู้ใดได้สดับย่อมเกิดสิริสวัสดิมงคล^{๒๕}

^{๑๙} ขุ.ชา.อ. (ไทย) ๑๐/๑๖๕๔/๓๘๓.

^{๒๐} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๖๕๕/๔๔๗.

^{๒๑} พระมหาธวัช เขมธโร, การศึกษาวิเคราะห์การเทศน์มหาชาติที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย, **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๘.

^{๒๒} รศ.ดร.สุภาพรรณ ณ บางช้าง, **วิวัฒนาการวรรณคดีบาลีสายพระสุตตันตปิฎกที่แต่งในประเทศไทย**, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๓๙๒.

^{๒๓} พระนันท์อาจารย์, **สารัตถสังคหะ เล่ม ๑ - ๒ - ๓**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เสียงเสียง), หน้า ๘๐.

^{๒๔} สมหมาย เปรมจิตต์, **มหาเวสสันดรชาดก วิเคราะห์ทางสังคมและวัฒนธรรม**, หน้า ๓๒.

^{๒๕} พระรัตนปัญญาเถระ, รจนา, ศ.ร.ต.ท.แสงมนวิฑูร, แปล, **ชินกาลมาลีปกรณ์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๒๐๖ - ๒๐๗.

๓) มีความเชื่อจากคัมภีร์ไตรภูมิ มัลลยสูตรและชินกาลมาลีปกรณ์แล้วว่า พระศรีอริยเมตไตรยเทพบุตรซึ่งจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตกาลได้มีเทวโองการสั่งพระมาลัยมหาเถระซึ่งได้ขึ้นไปบนสวรรค์ให้มาบอกแก่พวกมนุษย์ว่าถ้าผู้ใดมีความปรารถนาจะใคร่ประสบพระศาสนาของพระศรีอริยเมตไตรยให้สดับตรับฟังเรื่องเวสสันดรชาดกให้จบใน๑วัน๑ คั่นและบูชาด้วยประทีปธูปเทียนธูปดอกไม้อื่นๆที่ดอกบัวดอกกราชพฤกษ์ดอกผักตบและอื่นๆให้ครบจำนวนชนิดละหนึ่งพันดอกอานิสงส์นั้นก็จักชักนำให้พบกับพระศาสนาของพระศรีอริยเมตไตรยโดยสรุปอานิสงส์ มีดังนี้

- ๑) จะได้ไปเกิดในยุคของพระศรีอริยเมตไตรยซึ่งจะมาอุบัติเป็นพระพุทธเจ้า
- ๒) จะได้ไปสู่สุคติโลกสวรรค์เสวยทิพย์สมบัติอันโอฬาร
- ๓) จะไม่ไปเกิดในอบายภูมิทั้งหลาย
- ๔) จะเป็นผู้มีลาภยศไมตรีและความสุข
- ๕) จะเป็นบารมีหนุนให้บรรลุมรรคผลนิพพาน^{๒๖}

โบราณจารย์ทั้งหลาย จึงได้พยายามเพื่อที่จะให้เวสสันดรชาดกมีปรากฏอยู่ให้นานที่สุดจึงได้ประพันธ์มหาชาติเวสสันดรชาดกขึ้นและใส่ทำนองเทศน์ไว้ เพื่อใช้สำหรับพระผู้เทศน์ อันทำให้ผู้ฟังนั้นเกิดศรัทธา ไม่เบื่อหน่ายที่จะสดับฟัง

การเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดก จึงเป็นพระเพณีอันดีงามที่พุทธศาสนิกชนไทยปฏิบัติสืบกันทอดกันมาแต่โบราณ ซึ่งประเพณีการเทศน์มหาชาตินี้จัดขึ้นเป็นประจำทุกปี คือ ในระหว่าง เดือน ๑๑ เดือน ๑๒ หรือเดือนอ้าย ในปัจจุบันนี้ได้เปลี่ยนไปตามเหตุการณ์ที่เหมาะสม^{๒๗} ด้วยเหตุที่นับถือกันว่า ในบรรดาชาดกทั้งหลายในพระพุทธศาสนานั้น เวสสันดรชาดกสำคัญกว่าชาดกเรื่องอื่นๆ เพราะบารมี ๑๐ ประการของพระโพธิสัตว์จะปรากฏบริบูรณ์ในชาติที่เป็นพระเวสสันดร ในฐานะเป็นชาดกที่กล่าวถึงการบำเพ็ญทานบารมีอันยอดเยี่ยมของพระโพธิสัตว์ เนื้อเรื่องเดิมแต่งเป็นบาลีในอรรถกถาชาดก กวีไทยได้แปลและเรียบเรียงไว้หลายสำนวน ฉบับที่กรมศึกษาธิการ (ร.ศ. ๑๒๑) คัดเลือกไว้ในสมัยรัตนโกสินทร์แต่งเป็นร้อยยาวครบทั้ง ๑๓ กัณฑ์ ประกอบด้วยสำนวนโวหารพรรณนาอย่างพิสดารชวนให้เพลิดเพลิน บางตอนชวนให้สงสาร ทั้งเนื้อหาก็คคล้ายกับสังคมและวัฒนธรรมไทยสมัยก่อน นับว่าเป็นวรรณคดีทางพระพุทธศาสนาที่มีคุณค่ายิ่งเล่มหนึ่ง การเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดกนี้มีลักษณะพิเศษ คือสอดแทรกรูปแบบและวิธีการลงไปเพื่อให้พุทธศาสนิกชนได้เกิดความเลื่อมใสและศรัทธามากยิ่งขึ้น โดยการเทศน์เป็นแบบสรภัญญะ ที่ไม่ผิดจากหลักพระธรรมวินัย^{๒๘} การเทศน์มหาชาติแบบทำนองนี้สันนิษฐานว่า เกิดขึ้นเมื่อครั้งพระเจ้าทรง

^{๒๖} ราชบัณฑิตยสถาน, **วรรณคดีไทยสมัยสุโขทัยไตรภูมิภค,** (กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถานจัดพิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า ๕.

^{๒๗} อาจารย์ทอง เมฆพัตร์, หมอหลวง, **ประเพณีโบราณไทย และพิธี ๑๒ เดือน พิธีมงคลต่างๆ,** (กรุงเทพมหานคร: เอกศิลป์การพิมพ์, ๒๕๒๕), หน้า ๒๖๗.

^{๒๘} พระครูกลยาณสิทธิวิวัฒน์ (ผศ. สมาน กลยาณธมโม/พรหมอยู่), รวบรวมและเรียบเรียง, **มหาเวสสันดรชาดก ฉบับเทศน์มหาชาติ ๑๓ กัณฑ์,** (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๒.

^{๒๙} วิ.จุ. (ไทย) ๗/๒๔๙/๑๒.

ธรรม ครองราชย์ ซึ่งในปี พ.ศ. ๒๑๗๐ พระองค์ได้ทรงให้มีการประชุมนักปราชญ์ราชบัณฑิตแต่ง
กาพย์มหาชาติขึ้น กาพย์มหาชาตินี้แต่งเป็นร่ายยาว มีคำบาลีน้อย คำไทยมาก เพื่อให้พระสงฆ์ได้ใช้
เทศน์ และการเทศน์เป็นทำนองต่างๆ นั้น ก็อาจอนุโลมตามลักษณะการเทศน์มหาชาติคำหลวง ซึ่ง
แต่งขึ้นในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เมื่อพ.ศ. ๒๐๒๕ สำหรับอุบาสกอุบาสิกาฟัง ในเวลาอยู่
บำเพ็ญกุศลที่วัดในวันพระขึ้น/แรม ๘ ค่ำ ๑๕ ค่ำ ปัจจุบันก็ยังรักษาประเพณีการสวดมหาชาติคำ
หลวงอยู่ ที่เรียกว่า สวดโถ้ววิหารราย สำหรับสวดในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ดังคำที่
ปรากฏในมหาชาติคำหลวงว่า “ขุนหินบรรณาการ ขุนธารก้านันกับผู้ช่วยอีก ๒ คน ขึ้นเตียงสวดใน
พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม สวดมหาชาติคำหลวงโดยทำนองอย่างเก่า ถวายเวลาเสด็จพระ
ราชดำเนินไปบำเพ็ญพระราชกุศล”^{๓๐}

ส่วนการเทศน์มหาชาติกลอนเทศน์หรือร่ายยาวที่ใช้ในปัจจุบันนี้ แต่งขึ้นในสมัยต้น
รัตนโกสินทร์ ครบทั้ง ๑๓ กัณฑ์ แต่มีเนื้อหาสั้นรวบรัดเพื่อให้พระผู้เทศน์สามารถเทศน์ได้ครบทั้งหมด
ภายในวันเดียวเพื่อให้เป็นสวัสดิมงคลแก่การพิธี การเทศน์มหาชาติในประเทศไทยนี้ ยากที่จะกำหนด
อายุแน่นอนว่ามีมาแต่เมื่อใด แต่ก็น่าจะจะมีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย จากการศึกษาพบว่า ได้ปรากฏ
หลักฐานว่า มีการเทศน์มหาชาติมหาเวสสันดรชาดก ดังปรากฏในศิลาจารึกสมัยสุโขทัยหลักที่ ๓ ที่
เรียกว่า “นครชุม” ซึ่งจารึกไว้เมื่อ พ.ศ. ๑๙๐๐ ในรัชสมัยพญาลิไท (พระมหาธรรมราชาที่ ๑) ว่า
“ธรรมเทศนาอันเป็นต้นว่า พระมหาชาติหาคนสวดแลมิได้เลย”^{๓๑} ศิลาจารึกหลักที่ ๖ วัดป่ามะม่วง
กล่าวถึงพระมหาธรรมราชาที่ ๑ ทรงผนวช เมื่อพ.ศ. ๑๙๐๕ และกล่าวสรรเสริญพระธรรมราชาที่ ๑
ไว้ว่า “...แรม ๘ ค่ำ วันพุธ มีการการอันเป็นฤกษ์งามยามดีเป็นต้น...ทรงประกอบไปด้วยทานบารมี
เหมือนพระเวสสันดร”^{๓๒} และในสมัยต่อมาได้มีจารึกวัดเขมา หลักที่ ๑๔ ซึ่งเชื่อกันว่า จารึกในพ.ศ.
๒๐๗๙ ซึ่งกล่าวถึงการบำเพ็ญกุศลต่าง ๆ พร้อมทั้งกล่าวถึงเวสสันดรชาดกว่า “ลายปักผืนหนึ่ง คำ
ตำลึงหนึ่ง อำแดงหอมชื่อไวรอง มหาเวสสันดร อำแดงเสนบูชามหาเวสสันดรจารสำหรับหนึ่ง หนึ่ง
บาท”^{๓๓} นอกจากนี้ยังปรากฏหลักฐานปรากฏชัดเจนในหนังสือเตภูมิกถา ซึ่งเป็นพระราชนิพนธ์ของ
พระมหาราชาลิไทย แต่งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๑๘๘๘ นับแต่ปีที่พญาลิไทยได้รับสถาปนาเป็นมหาอุปราช
ครองเมืองศรีสัชนาลัยมาเป็นเวลา ๖ ปี ได้กล่าวถึงผลของการบำเพ็ญบารมีต่างๆ ของพระพุทธเจ้าที่
บังเกิดเป็นของพระโพธิสัตว์ ในอดีตชาติในพระชาติที่เป็นพระเวสสันดรว่า “ครั้งเมื่อพระพุทธเจ้าเรานี้
สร้างครั้งเมื่อพระพุทธเจ้าเรานี้สร้างสมภารเป็นพระญาเวสสันดร อันอวยทานช้างเผือกตัวชื่อ
ปัจฉยนาเคนทร์ แก่พราหมณ์ทั้งหลายอันมาแต่เมืองกลิงคราฐ ด้วยใจสัทธาด้วยบุญสมภารบารมี
ดังนั้นจึงได้มาเป็นพระรัศมีอันขาวแลดูได้ไปก่อนหน้าท่านด้วยบุญสมภารเราดังนี้แล”^{๓๔} มหาชาติ

^{๓๐} กรมศิลปากร, **มหาชาติคำหลวง**, (กรุงเทพมหานคร: คลังวิทยา, ๒๕๑๖), หน้า (๓).

^{๓๑} สำนักนายกรัฐมนตรี, **จารึกสุโขทัย ประชุมจารึก ภาค ๑ นครชุม (หลักที่ ๓)**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, ๒๕๕๑), หน้า ๖๓.

^{๓๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๑.

^{๓๓} อ้างใน สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, **เทศน์มหาชาติ ฉลอง ๒๐๐ ปี สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส**, หน้า ๑๖.

^{๓๔} พระญาลิไท, **ไตรภูมิพระร่วง**, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๖), หน้า ๒๕๔.

เวสสันดรชาดกที่ใช้เทศน์อยู่ในปัจจุบันนี้ แต่งขึ้นใหม่โดยอาศัยโครงเดิมคือกาพย์มหาชาติเป็นแบบแผนในการดำเนินเรื่อง ดังที่สมเด็จพระปรมหาราชญาณภาพ ได้ทรงสันนิษฐานว่า เมื่อมีหนังสือกาพย์มหาชาติแล้ว พระภิกษุได้อำไปเทศน์ เรียกว่า “เทศน์มหาชาติ” การเทศน์มหาชาติจึงเป็นกลอน และเป็นทำนองต่างๆ ตั้งแต่ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมเป็นต้นมา บัณฑิตในกรุงเก่าชั้นหลังๆ เห็นว่า หนังสือมหาชาติในครั้งแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมยาวไป จึงได้คิดดัดแปลง โดยตัดความในภาษาไทยให้สั้น เพื่อจุดประสงค์จะให้เทศน์ให้จบทั้ง ๑๓ กัณฑ์ ในวันเดียว จึงมีการแต่งหนังสือขึ้นหลายสำนวน แม้ในกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ก็แต่งเพิ่มขึ้นอีกหลายสำนวน จากการค้นคว้าของหอสมุดวชิรญาณ โดยพระราชวรพงศ์เธอกรมหมื่นสุปรินชา ลงตรวจดู พบสำนวนต่างๆ ดังนี้

๑. กัณฑ์ทศพร	๘	สำนวน
๒. กัณฑ์หิมพานต์	๑๐	สำนวน
๓. กัณฑ์ทานกัณฑ์	๗	สำนวน
๔. กัณฑ์วนประเวศน์	๑๓	สำนวน
๕. กัณฑ์ชูชก	๑๔	สำนวน
๖. กัณฑ์จุลพน	๑๖	สำนวน
๗. กัณฑ์มหาพน	๘	สำนวน
๘. กัณฑ์กุมาร	๖	สำนวน
๙. กัณฑ์มัทรี	๑๑	สำนวน
๑๐. กัณฑ์สักกบรรพ	๙	สำนวน
๑๑. กัณฑ์มหาพรต	๗	สำนวน
๑๒. กัณฑ์ฉกษัตริย์	๘	สำนวน
๑๓. กัณฑ์นครกัณฑ์	๗	สำนวน ^{๓๕}

ในยุคต้นรัตนโกสินทร์นี้ เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๕๘ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประชุมนักปราชญ์ราชบัณฑิตแต่งมหาชาติคำหลวง ทั้ง ๖ กัณฑ์ ที่ถูกเผาทำลายหรือสูญหายไปคือ กัณฑ์หิมพานต์ ทานกัณฑ์ จุลพน มัทรี สักกบรรพ และฉกษัตริย์ เมื่อครั้งเกิดสงครามกับพม่าในปี พ.ศ. ๒๓๑๐ ขึ้นใหม่ จึงมีฉบับสมบูรณ์ครบทั้ง ๑๓ กัณฑ์มาจนถึงทุกวันนี้^{๓๖}

ต่อมาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ สมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส อธิบดีสงฆ์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ได้นิพนธ์และรวบรวม “มหาชาติกลอนเทศน์” ซึ่งเป็นผลงานของกวีสมัยต้นรัตนโกสินทร์ ร่วมกันแต่งขึ้นตามถนัดของตน สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส ได้พิจารณาแล้วจึงได้รวบรวมขึ้นถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีทั้งหมด ๑๓ กัณฑ์ โดยคัดจากผลงานกวีเอกทั้งหลาย คือเป็นผลงานการนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๓ กัณฑ์ คือ กัณฑ์วนประเวศน์ กัณฑ์จุลพน กัณฑ์

^{๓๕} สนิท ตั้งทวี. *วรรณคดีและวรรณกรรมศาสนา*, หน้า ๑๕๖.

^{๓๖} ประสิทธิ์ ศรีสมุทร, *วรรณคดีเกี่ยวกับพุทธศาสนา*, พิมพ์ครั้งแรก, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๕๔.

ลักบรรพ เป็นพระนิพนธ์ในสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส ๕ กัณฑ์ คือ กัณฑ์ทศพร กัณฑ์มหานต์ กัณฑ์มหาราช กัณฑ์ฉกษัตริย์ และกัณฑ์นครกัณฑ์ ของกวีเอกท่านอื่นอีก ๕ กัณฑ์ คือ สำนวนของเจ้าพระยาคลัง (หน) ๒ กัณฑ์ คือ กัณฑ์กุมาร กัณฑ์มัทรี สำนวนของพระเทพโมฬี (กลั่น) ๑ กัณฑ์คือ กัณฑ์มหาพน สำนวนพระวัดสังข์กระจาย ๑ กัณฑ์คือ กัณฑ์ชูชก สำนวนของสำนักวัดถนน ๑ กัณฑ์ คือ กัณฑ์ทานกัณฑ์ ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการ ได้คัดเลือก เรียกว่า “มหาเวสสันดรชาดก” โดยกำหนดใช้เป็นแบบเรียน วรรณคดีชาดกสำนวนนี้ จึงมีความไพเราะงดงามอย่างยิ่ง และทำให้เป็นที่นิยมอย่างแพร่หลายตั้งแต่อดีตจนกระทั่งปัจจุบัน^{๓๗}

จากข้อมูลดังกล่าว สรุปได้ว่า มหาชาติเวสสันดรชาดกนั้น เดิมเป็นพระพุทธรูปของพระผู้มีพระภาคเจ้า ซึ่งตรัสด้วยพระองค์เองแก่เหล่าภิกษุที่นิโครธาราม เมืองกบิลพัสดุ์ ปราภพณโภกขร พรหมเป็นเหตุ ตรัสไว้เป็นคาถา จัดเป็นชาดกประเภทมหานิบาตชาดก ต่อมาพระมหากษัตริย์ไทยและพระโบราณจารย์ทั้งหลายมีความเห็นว่า มหาชาติเวสสันดรชาดกเป็นชาดกที่มีเนื้อความมาก จึงได้รวบรวมแต่งขึ้นโดยอาศัยพระบาลีเป็นหลักยกบาลีมาหนึ่งบทแล้วแปลเป็นภาษาไทยโดยแต่งเป็นร้อยยาวบ้าง โคลงบ้าง กลอนบ้าง แล้วนำทำนองที่เป็นสรวลเสเฮ้อที่ไม่ผิดพระธรรมวินัยมาใส่เพื่อให้เกิดความไพเราะ น่าฟังยิ่งขึ้น จึงทำให้แพร่หลายและเป็นที่นิยมมาจนถึงปัจจุบัน

๒.๑.๒ วัตถุประสงค์ของมหาชาติเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมาร

วัตถุประสงค์ของมหาชาติเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมาร หมายถึง ศึกษาวิเคราะห์ วัตถุประสงค์ของมหาชาติเวสสันดรชาดกที่ปรากฏในกัณฑ์กุมาร ผู้วิจัยจะนำเสนอต่อไปนี้

ในบรรดามหาชาติเวสสันดรชาดกทั้ง ๑๓ กัณฑ์นั้น มหาชาติเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมาร จัดเป็นกัณฑ์ที่ ๘ ประกอบด้วยพระคาถา ๑๐๑ พระคาถา แบ่งเป็น ๒๒ ตอน หรือ ๒๒ แהל เป็น สำนวนของเจ้าพระยาคลัง (หน)^{๓๘} ซึ่งใช้สำหรับเทศนาสั่งสอนพุทธบริษัทอยู่จนถึงปัจจุบัน ท่านกล่าวไว้ว่า หากผู้ใดบูชาหรือฟังพระธรรมเทศนาในกัณฑ์นี้ ผู้นั้นย่อมได้ผลานิสงส์ คือ ย่อมประสบความสำเร็จในสิ่งที่พึงปรารถนา ครั้นตายไปได้เกิดในภพภูมิสวรรค์ ในสมัยที่พระศรีอริยเมตไตรย มาอุบัติก็จะได้พบศาสนาของพระองค์ จะได้ถือปฏิสนธิในตระกูลกษัตริย์ ตลอดจนได้สดับฟังพระสัทธรรมเทศนาของพระองค์ แล้วบรรลुพระอรหัตผลพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้ง ๔ ด้วยบุญราศีที่ได้อบรมไว้^{๓๙}

มหาชาติเวสสันดรชาดก ได้ส่งผลต่อสังคมไทยทั้งในทางด้านวิถีชีวิตและความเชื่อการฟังเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดก จึงเป็นเครื่องกล่อมเกล่าให้ชาวไทย เป็นคนที่มีอัธยาศัยดีมีความเมตตา

^{๓๗} รองศาสตราจารย์ ดร. สืบพงศ์ ธรรมชาติ, วรรณคดีชาดก, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: โอ. เอส. พรินต์ติ้งเฮาส์, ๒๕๔๒), หน้า ๑๔๓.

^{๓๘} พระครูกลุ่ณยานสิริวิวัฒน์ ผศ. (สมาน กลุ่ณยานมโหม/พรหมอยู่), รวบรวมและเรียบเรียง, มหาชาติเวสสันดรชาดก ฉบับเทศน์มหาชาติ ๑๓ กัณฑ์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๘.

^{๓๙} พระครูวินัยธรรมาณพ กนตสีโล, เล่าความตามแหล่ ในมหาเวสสันดรชาดก, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท อรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด มหาชน, ๒๕๕๔), หน้า ๑๓๔.

อารีต่อผู้อื่นเป็นคนใจบุญชอบให้ความช่วยเหลือแก่ผู้อื่นพระเวสสันดรเป็นตัวอย่างที่เป็นแรงจูงใจให้ชาวไทยมีพฤติกรรมทางสังคมที่มีลักษณะโดดเด่นและเป็นเอกลักษณ์ของชนชาติไทยซึ่งส่งทอดมาจนถึงยุคปัจจุบันทั้งนี้ก็เพราะอิทธิพลจากการฟังเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดกนั่นเองและมูลเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ชาวไทยนิยมฟังเทศน์มหาชาตินั้นก็เพราะเนื้อหามหาชาติเวสสันดรชาดกนั้นเป็นเรื่องที่บริบูรณ์ด้วยองค์ประกอบทางวรรณคดี ๙ ประการ คือ

๑. รติฐาน ให้ยินดีรักพอใจ
๒. หาสฐาน ให้หิวเราะขบขันร่าเริง
๓. โสภฐาน ให้โสภะเศร้าร่ำไห้สงสาร
๔. โกรธฐาน ให้โกรธเคืองไม่พอใจ
๕. อุทสาหฐาน ให้อุตสาหะกล้าหาญบากบั่น
๖. ภัยฐาน ให้หวาดกลัวขนพองสยองเกล้า
๗. ชีกุจฉาฐาน ให้รังเกียจขยะแขยง
๘. วิมุหยาฐาน ให้ตื่นตื่นอัศจรรย์
๙. สมฐาน ให้สงบหยุดนิ่ง^{๔๐}

จากข้อมูลดังกล่าว ผู้วิจัยจึงสรุปได้ว่า มหาชาติเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมาร มีวัตถุประสงค์ที่ชัดเจนกล่าวคือให้ทั้งคติธรรมและความเพลิดเพลินอีกประการหนึ่งการดำเนินชีวิตที่เปี่ยมด้วยคุณธรรมของพระโพธิสัตว์ได้เป็นตัวอย่างที่ดีที่ชาวไทยยึดถือเป็นแบบอย่างในการใช้ดำเนินชีวิต เนื้อหาประกอบด้วยความอ่อนน้อมถ่อมตน การต้อนรับปฏิสันถาร ปฏิภาณไหวพริบ การเสียสละ ความรักความผูกพัน ความโสภะเศร้าเสียใจ ความโกรธแค้นตัดพ้อ แม้กระทั่งความอัศจรรย์ขนพองสยองเกล้าเป็นต้น ซึ่งเป็นการปลูกฝังคุณธรรมต่างๆ ให้แก่ผู้ที่ฟังเป็นอย่างดี และอีกทั้งผู้รับชมมหาชาติเวสสันดรชาดกนั้น ก็มีวิธีการแต่งโดยใช้หลักภาษาศาสตร์ที่สละสลวยมีความหลากหลายในด้านภาษาและครบรสแห่งวรรณคดีทั้ง๔รสซึ่งสร้างเนื้อหาของเรื่องให้มีความไพเราะน่าสนใจจึงเป็นเหตุหนึ่งที่เป็นแรงจูงใจให้ชาวไทยทุกภาคสืบทอดประเพณีการฟังการเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดกมาจนถึงปัจจุบัน

๒.๒ เนื้อหาของมหาชาติเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมาร

เนื้อหารของมหาชาติเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมาร หมายถึง การศึกษาวิเคราะห์เนื้อหาของมหาชาติเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมาร โดยผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นในการศึกษาดังนี้

๒.๒.๑ เนื้อหาโดยย่อของมหาชาติเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมาร

เวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมาร ประกอบไปด้วยพระคาถา ๑๒๑ คาถา^{๔๑} ที่ใช้เทศน์ในปัจจุบันเป็นสำนวนของเจ้าพระยาคลัง (หน) ประกอบด้วยพระคาถา ๑๐๑ คาถา แบ่งเป็น ๒๒ ตอน หรือ ๒๒ แหม่ มีทำนองเทศน์โสภะเศร้า โศครวญชวนน่าสงสาร^{๔๒} มีเนื้อหาโดยย่อดังนี้

^{๔๐} พระพิมลธรรม (ชอบ อนุจาริมหาเถร), *ปริทรรศน์เวสสันดรชาดก*, หน้า ๖.

^{๔๑} สำนักราชเลขาธิการ, *เวสสันดรที่ป็นภาคภาษาไทย*, ไม่ปรากฏผู้แปล, หน้า ๔๔๐.

๑) แผลที่ ๑ เรียกว่า แผลต้น กล่าวถึงชุกเดินทางถึงเขาวงกต ในเวลาตอนเย็น จึงคิดว่า ถ้าจะเข้าไปขอสองกุมารคือ พระชาลี และพระกัณหาในขณะนี้ ก็คงจะไม่ได้ เพราะพระนางมัทรีได้กลับจากป่าแล้ว อาจจะต้องขวางทำให้ขอไม่สำเร็จได้ จึงคิดว่าจะออกไปขอสองกุมารในวันรุ่งขึ้น รอให้พระนางมัทรีเสด็จออกไปหาผลไม้ก่อน เมื่อเหลืออยู่เพียงพระเวสสันดรราชฤๅษีพระองค์เดียว จะขอก็กย่อได้ตามความประสงค์ เมื่อคิดดังนั้นแล้วจึงได้ผูกเปลนอนอยู่บนคาบไม้

๒) แผลพระนางมัทรีฝัน กล่าวถึงในคืนนั้น พระนางมัทรีนอนไม่หลับร้อนรุ่มกุ่มใจ กระสับกระส่ายจนตีก พอหลับลงได้เพียงครู่เดียวก็เกิดฝันร้ายว่า มีบุรุษร่างดำใหญ่ใช้มีดตัดพระพาหาทั้ง ๒ ข้าง และควักพระนัยน์เนตรทั้ง ๒ ข้างแล้วเอาดาบเขียดพระทรวงล้วงเอาพระหทัยออกมา พระนางมัทรีตกพระหทัยสะดุ้งตื่นขึ้นทันที

๓) แผลพระนางมัทรีทูลขอให้พระเวสสันดรทำนายฝัน กล่าวถึง พระนางมัทรีตกพระหทัยตื่น จึงเอาพระหัตถ์ลูบพระวรกาย ก็เห็นว่าย่างปรากฏอยู่และรู้ว่าเป็นความฝัน จึงได้เสด็จไปยังบรรณศาลาของพระเวสสันดรแล้วทูลขอให้พระเวสสันดรช่วยทำนายฝันให้ จากนั้นก็ได้เล่าความฝันให้พระเวสสันดรราชฤๅษีฟังทุกประการ

๔) แผลพระเวสสันดรทำนายฝัน กล่าวถึงครั้นพระเวสสันดรราชฤๅษีฟังพระนางมัทรีเล่าความฝันให้ฟังแล้ว ก็รู้ว่า พรุ่งนี้จะมีคนมาขอพระชาลี พระกัณหา จึงได้ปลอบพระนางมัทรีว่าไม่มีอะไร ให้พระนางสบายพระทัย

๕) แผลชุกเข้าพระอาศรม กล่าวถึงเมื่อชุกตื่นนอนแล้วก็ตรงไปยังอาศรมของพระเวสสันดร ซึ่งขณะนั้นพระองค์มีจิตใจผ่องแผ้วอยากจะทำทาน เมื่อเห็นชุกเข้ามายังบริเวณอาศรมก็มีความปีติยินดี

๖) แผลพระเวสสันดรต้อนรับชุก กล่าวถึงพระเวสสันดรเรียกพระชาลีให้ออกไปรับพรหมณ์ พระชาลีก็ออกไปต้อนรับ แต่ชุกกลับหาว่าเป็นเด็กไม่ควรมาขวางทางผู้ใหญ่ พระชาลีเห็นลักษณะของชุกแล้วก็คิดอยู่ในใจว่า ตาเผ่านี้น่าจะโชคประกอบด้วยบุรุษโทษ ๑๘ ประการ แต่เก็บไว้ในใจ ชุกก็ถือโอกาสเดินไปยังหน้ามุขบรรณศาลา ถวายบังคมพระเวสสันดร

๗) แผลชุกทูลขอสองกุมาร กล่าวถึงชุกเป็นคนฉลาดในการพูด เมื่อถวายบังคมก็ยกยอสรรเสริญพระเวสสันดรคุณธรรมอันเปรียบเสมือนแม่น้ำทั้ง ๕ สาย ครั้นสังเกตก็ทราบว่าเป็นพระเวสสันดรทรงมีความพึงพอใจคำพูดของตน จึงเอ่ยปากทูลขอพระชาลีและพระกัณหา

๘) แผลพระเวสสันดรรับสั่งให้ชุกรอพระนางมัทรี กล่าวถึงพระเวสสันดรราชฤๅษีเมื่อได้ฟังชุกยกเอาแม่น้ำทั้ง ๕ สายมาบรรยาย ทำให้มีพระทัยอัมเมมในทานบารมียิ่งขึ้นแล้ว ก็ตรัสแก่ชุกให้รอพระนางมัทรีกลับมาก่อน เพื่อพระนางจะได้ร่วมอนุโมทนาในทานบารมีครั้งนี้ด้วย แต่ชุกเกรงว่าพระนางมัทรีจะไม่ยอมให้สองกุมาร จึงทูลขอให้พระเวสสันดรราชฤๅษีรับพระราชทานสองกุมารในขณะนั้นเลย จะได้รับพาไปให้เป็นข้าช่วงใช้ของนางอมิตตดา

^{๔๒} พระครูกล้วยาณสิทธิวัฒน์ (ผศ. สมาน กลยาณธมโม/พรหมอยู่), รวบรวมและเรียบเรียง, มหาเวสสันดรชาดก ฉบับเทศน์มหาชาติ ๑๓ กัณฑ์, หน้า ๑๘.

๙) แล่พระเวสสันดรขอให้ชูชกพาสองกุมารไปหาพระเจ้าปู่ กล่าวถึงพระเวสสันดร เห็นชูชกไม่ยอมรอมพระนางมัทรี จึงตรัสขอให้พาสองกุมารไปยังเมืองสีพี เพื่อให้พระเจ้ากรุงสัณชัย จะได้ไถ่ตัว แต่ชูชกเกรงว่า หากไปจักต้องถูกโทษประหารชีวิต ด้วยข้อหาลักพาพระเจ้าหลาน จึงไม่ยอมรับของเสนอพระเวสสันดร

๑๐) แล่สองกุมารหนีไปซ่อนตัวอยู่ในสระบัว กล่าวถึง พระชาลีและพระกัณหา เมื่อได้ฟังชูชกพูดของตนกับพระราชบิดาเช่นนั้น ก็เกิดความหวาดกลัว จึงชวนกันหนีไปซ่อนตัวอยู่ในพุ่มไม้ แต่ก็กลัวพราหมณ์จะเห็น จึงพากันลงไปซ่อนตัวในสระโบกขรณีอาศัยใบบัวเป็นเครื่องกำบัง

๑๑) แล่ชูชกตัดพ้อพระเวสสันดร กล่าวถึง ชูชกเมื่อไม่เห็นสองกุมารจึงกล่าวติเตียนพระเวสสันดรว่า ปากกับใจไม่ตรงกัน ปากว่าศรัทธาไม่ย่อท้อ พอผลอกก็ขยิบตาให้ลูกหนี

๑๒) แล่พระเวสสันดรตามหาสองกุมาร กล่าวถึง พระเวสสันดรได้ฟังคำตัดพ้อของชูชกแล้ว ก็บอกชูชกว่าสองกุมารนี้คงกลัวภัย แล้วจึงได้เสด็จออกตามหาจนถึงขอบสระโบกขรณี

๑๓) แล่พระเวสสันดรเรียกสองกุมาร กล่าวถึง พระเวสสันดรเมื่อเสด็จมาถึงสระโบกขรณีก็นั่งทราบบว่า พระโอรสทั้ง ๒ อยู่ในสระ จึงได้เรียกสองกุมารนั้นขึ้นจากสระ โดยอุปมาสองกุมารเปรียบเสมือนสำเภาทองที่จะเป็นพาหนะพาพระองค์ให้ข้ามพ้นห้วงสงสารได้

๑๔) แล่พระเวสสันดรทรงบริจาคสองกุมารให้เป็นทาน กล่าวถึงเมื่อพระเวสสันดรทรงเรียกสองกุมารให้ขึ้นจากสระ พระชาลีเมื่อได้ทรงสดับอย่างนั้น จึงคิดว่า เราเป็นลูกกษัตริย์ไม่สมควรจะให้พระราชบิดามารดารู้ถึง ๒ ครั้ง จึงพากันขึ้นมาจากสระ พระเวสสันดรทรงปลอบพระโอรสทั้ง ๒ แล้วทรงตั้งค่าตัวแก่พระโอรสทั้ง ๒ จากนั้นจึงได้พาพระโอรสทั้ง ๒ มามอบให้แก่ชูชก

๑๕) แล่อัศจรรย์ในปิยบุตรทานของพระเวสสันดร กล่าวถึง เมื่อพระเวสสันดรหลั่งน้ำทักษิโณทกให้ตกลงเหนือมือชูชกในการให้พระโอรสทั้ง ๒ เป็นทานแก่ชูชกแล้ว พ้นพสุธา ก็เกิดกัมปนาทหวาดหวั่นไหว เทพดาเจ้าทั้งหลายต่างก็แซ่ซ้องสาธุการในปิยบุตรทานบริจาคของพระเวสสันดร

๑๖) แล่พระชาลีวิงวอนพระเวสสันดร กล่าวถึง ชูชกเมื่อขอพระกัณหา - ชาลีแล้วก็เอาเถาว์วัลย์ที่เตรียมไว้มาผูกพระชาลีที่พระกรขวา ผูกพระกัณหาที่พระกรซ้าย แล้วตีต่อหน้าพระเวสสันดร พระชาลีจึงทูลอ้อนวอนให้พระราชบิดาช่วย แต่พระเวสสันดรทรงพระขันติสงบนิ่งเสีย

๑๗) แล่พระชาลีปรับทุกข์กับพระกัณหา กล่าวถึงเมื่อพระชาลีทรงอ้อนวอนพระราชบิดาให้ทรงช่วยไม่เป็นผล จึงได้หันหน้ามาปรึกษากับพระกัณหาด้วยความทุกข์ระทมที่พระราชบิดาไม่ทรงเมตตาสงสาร

๑๘) แล่พระเวสสันดรหวั่นไหวด้วยวิตกถึงสองกุมาร กล่าวถึงเมื่อพระเวสสันดรทอดพระเนตรเห็นชูชกตีพระกัณหา - ชาลี ก็ทรงเข้าไปยังพระอาศรม ทรงกลั่นความเศร้าโศกและความโกรธมิได้ จึงทรงคิดจะฆ่าชูชกเสีย แต่ก็ทรงใช้พระปัญญาพิจารณาจนเห็นความจริงว่า เมื่อให้ไปแล้วก็ไม่ควรคิดแค้นเคืองหรือเสียใจ จึงสามารถระงับความโกรธและความเศร้าโศกได้ ทำให้จิตใจกลับมาผ่องแผ้วโสมนัสอีกครั้ง

๑๙) แห่พระชาลีทูลลา กล่าวถึงพระชาลีเมื่อถูกชุกติก็คร่ำครวญถึงพระมารดาว่า ถ้าพระมารดาอยู่คงไม่นั่งดูตายเหมือนพระบิดาเป็นแน่ แล้วทูลลาพระมารดาด้วยความเศร้าเสียใจ โดยพร่ำรำพันกับพระกัณหาอย่างเป็นที่สุด

๒๐) แห่พระกัณหาตัดพ้อ กล่าวถึงพระกัณหาทรงคร่ำครวญด้วยความเศร้าใจ ตัดพ้อต่อว่าพระราชาบิดาแล้วกราบทูลลา

๒๑) แห่พระเวสสันดรระงับความโศกเศร้า กล่าวถึงเมื่อพระเวสสันดรทรงสดับสองกุมารทูลลาด้วยความอาลัย แม้ทรงกลั้นพระทัยก็ยังมิวายโศก จึงเอาพระปัญญาวินิจฉัยว่า ความโศกนี้ เกิดจากความรัก จึงใช้อุเบกขาเข้ามาแก้ จึงสามารถตัดความเศร้าโศกพระทัยได้

๒๒) แห่สองกุมารสั่งพระมารดา กล่าวถึงพระชาลีและพระกัณหาเมื่อถูกชุกติต้อนรับ เกือบพ้นจากประตูป่า จึงร้องป่าวประกาศสั่งเทวดาให้ช่วยบอกพระมารดาด้วย เพื่อให้พระมารดา ติดตามมารับคืน^{๔๓}

จากข้อความดังกล่าว ผู้วิจัยจึงสรุปได้ว่า มหาชาติเวสสันดรชาดกกัณฑ์กุมารนี้ มีเนื้อหา เน้นเรื่องการบริจาคสองกุมารคือพระชาลีและพระกัณหาเป็นหลัก จึงนำมาตั้งเป็นชื่อของกัณฑ์ แบ่งตามเนื้อหาเป็นตอนๆ จำนวน ๒๒ แห่ เริ่มดำเนินเนื้อเรื่องตั้งแต่ชุกพราหมณ์เฒ่าเดินทางมาพักแรมยังที่ใกล้พระอาศรม เหตุการณ์ที่ปรากฏในคิณนั้น และการเข้ามาทูลขอสองกุมารกับพระเวสสันดรราช ฤๅษีของพราหมณ์ชุก ตลอดจนการพาชุกออกจากป่ามุ่งหน้าสู่บ้านทุนวิฐ เขตแดนเมืองกลิงคราช จนถึงประตูป่าหิมพานต์ ซึ่งยังคงเนื้อหาไว้ตรงกับพระบาลีในเวสสันดรชาดก

๒.๒.๒ ลักษณะเด่นของมหาชาติเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมาร

ลักษณะเด่นของมหาชาติเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมาร กล่าวถึงลักษณะเด่นที่ปรากฏใน มหาชาติเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมาร ตามลักษณะของตัวละครที่สำคัญ ๕ บุคคล ดังต่อไปนี้คือ

๑) ลักษณะเด่นของชุก

ในกัณฑ์กุมารนี้ได้พรรณาลักษณะของชุกไว้ว่า เป็นผู้มีปัญหา มีไหวพริบรู้จักกาลเทศะ ดังข้อความว่า

เหลียวซ้ายแลขวาเห็นซ่อฟ้าอยู่ลิบๆ สองตาตะแกไม่กะพริบเพ่งเล็งแล หมายถึงว่าโน้นแล้วสินอ อ่อพระอาศรม ธิ์ก็มีมโนภิมขัณฑ์ปรารถนาฟังการ ว่าเวลาปานฉะนี้ น่าที่จะมีลูตั้งจุใจกูเจตนาง ด้วยสมเด็จจอมคณาภุมมหารี เธอคงจรรลิกกลับจากแสวงหาผลาผล เสดีจรีบรินเข้ามายังพระอาศรมสถาน อนึ่งก็เป็นคำบุราณท่านยอมว่า ว่าข้าข้าจะได้พราสองเล่มงาม ตัวนได้ ด้วยผลามักพลิกเพลง มาตุคาโม ธรรมดาว่าสตรีนี้เป็นเกาะแก่งกิดกระแสนกุศล มีมัจฉริยะ มีตมณคือตัวมาร ยามเมื่อสามีจะทำทานมักทำลาย ด้วยแยบคายเข้าค่อนตึง เข้าหักท้วงให้

^{๔๓}ดูรายละเอียดใน พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๐๘๗ - ๒๑๘๑๑/๕๐๗ - ๕๒๒., พุ.ชา.อ. (บาลี) ๒๘/๒๐๘๗ - ๒๑๘๑๑/๕๐๗ - ๕๕๘., กรมศิลปากร, มหาเวสสันดรชาดก สำนวนเทศนา ๑๓ กัณฑ์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๑๔), หน้า ๑๔๙ - ๑๘๒.

ทอดทิ้งเสียศรัทธาผล มาตรมั่นว่าอาตมะจะรุกรันโลกเข้าไปขอ ซึ่งพระปิยบุตรน้อยหน่อผู้
แนบอภ ที่ไหนพระนางเธอจะยอมยกซึ่งพระปิยบุตรทานบารมี นำที่เสียที่ทั้งสองทาง ฝ่าย
พระองค์ผู้ทรงสร้างก็จะเสียศรัทธาผล ทั้งตัวผู้แสนจนก็จะปราศจากลาภกว่าน้ำเหลวอยู่
ลั้งเล เสวเอตอวันรุ่งพຸ່ງนี้เกิดสินะ คอยให้พระนางเธอหกลีละพระเจ้าลูกทั้งคู่เข้าสู่ดงยั้งแต่
องค์สมเด็จพระชินวงศ์วราช อุปสงกมิตวา เราจึงจะสืลาตลอดเถาะ เข้าไปสู่เฉพาะพระเพณ
พักตร์ จะทูลขอพระยอตร์กปิโยรส ได้แล้วก็จะบทรมุ่งไปหาเมีย เห็นจะไม่เสียที่ที่ถ่อร้างมา
หอบรวน คิดแล้วเฒ่าก็หันหวนหาที่นอน^{๔๔}

ชูชก เป็นบุคคลที่ประกอบด้วยลักษณะแห่งบุรุษโทษถึง ๑๘ ประการ ดังข้อความว่า

พระชาลีก็หลีกออกไป เธอคิดว่าพราหมณ์ผู้นี้เฒ่าหนอใจจึงร้ายกาจ ดูก็เห็นรูปชั่วชาติ
หลโทด ประกอบด้วยบุรุษโทษแทบทุกสิ่ง เออมันชั่วกระนี้จริงเจียรสิหว่า พระชาลีผู้ปรีชา
กึ่งไว้แต่ในพระทัย ส่วนเฒ่าจัญไรตะแคงได้ช่อง ก็เหาะเยยอวยบกายหมายมิชหมอบ
ประณม มือถายบังคมพระเวสสันดร เอื้อนโธษฏ์ถายพระพรศรัทธาผล ทูลถามถึงกังวลแต่
วันท้าวเธอนิราศพระราชัย มาผนวชในพนาวาส^{๔๕}

ในอรรถกถาได้พรรณาลักษณะของพราหมณ์ชูชกว่าประกอบด้วยบุรุษโทษถึง ๑๘
ประการ^{๔๖} อันแสดงให้เห็นสภาพร่างกายของมนุษย์ที่จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงไปตามหลักแห่งไตร
ลักษณ์ ผู้วิจัยเห็นว่าชูชกเป็นตัวละครหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นไปตามธรรมชาติของมนุษย์เมื่อ
ผู้ฟังเทศน์ฟังแล้วก็จะเกิดความเข้าใจในโลกและชีวิตมากขึ้นเกิดความสลดหดหู่เตรียมความพร้อมที่จะ
พบความเป็นจริงในสังขารที่หนีไม่พ้นดังนั้นรสนั้นนอกจากจะทำให้ผู้ฟังได้เห็นสัจธรรมแล้วยังแฝงไว้
ด้วยความสนุกสนานขบขันตามลักษณะกิริยาอาการของชูชกที่มีความแปลกไม่เหมือนใครจาก
การศึกษาพบว่ามหาชาติเวสสันดรชาดก ได้กล่าวถึงความอัปลักษณ์ของชูชกไว้ ๑๘ ประการและ
ความอัปลักษณ์ทั้งหมดเป็นสิ่งที่ผู้แต่งมีจุดมุ่งหมายใช้สื่อคือตัวละครสื่อธรรมะกระตุ้นจิตสำนึกของ
ผู้ฟังได้อย่างตรงไปตรงมาทำให้ผู้ฟังได้รู้จักใช้ปัญญาพิจารณาหาเหตุผลเองและเพื่อไม่ให้ผู้ฟังเกิดความ
ยึดมั่นถือมั่นในสังขารสามารถรู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงของชีวิตสังขารตนเองจนดำเนินชีวิตอยู่ด้วย
ความไม่ประมาท

๒) ลักษณะเด่นของพระเวสสันดร

ในกัณฑ์กุมารนี้ได้พรรณาให้เห็นลักษณะเด่นของพระเวสสันดรคือ ยึดประโยชน์ส่วนรวม
มองการณ์ไกล ตั้งมั่นในการบำเพ็ญทานบารมี คือการให้พระโอรสพระธิดาเป็นทาน ซึ่งจัดว่าเป็นทาน
อันยิ่งใหญ่ที่บุคคลทั่วไปไม่อาจบำเพ็ญได้ จัดเป็นทานอย่างหนึ่งในมหาปริจาค ๕ ประการ คือ
๑. ธนปริจาค (การบริจาคทรัพย์) ๒. องค์ปริจาค (การบริจาคอวัยวะ) ๓. บุตตปริจาค (การ
บริจาคบุตร) ๔. ภริยาปริจาค (การบริจาคภรรยา) ๕. ชีวิตปริจาค (การบริจาคชีวิต) ซึ่งพระโพธิสัตว์
ผู้จะมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าทุกพระองค์จะต้องบำเพ็ญ หาไม่แล้วก็ไม่อาจสำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าได้

^{๔๔} กรมศิลปากร, มหาเวสสันดรชาดก สำนวนเทศนา ๑๓ กัณฑ์, หน้า ๑๕๐.

^{๔๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๖ – ๑๕๗.

^{๔๖} ดูรายละเอียดใน พ.ช.อ. (ไทย) ๑๐/๒๑๓๓/๕๓๔ – ๕๓๕

ตั้งข้อความในอรรถกถาเวสสันดรชาดกว่า “ตัวเราก็นับเนื่องเข้าอยู่ในจำพวกพระโพธิสัตว์เหล่านั้น แม้เราไม่บริจาคบุตรและชายา ก็ไม่อาจเป็นพระพุทธรเจ้าได้”^{๔๗}

การบริจาคปิยบุตรตทานทั้ง ๒ พระองค์ นำมาซึ่งความอัศจรรย์คือแผ่นดินได้ไหว เหล่าเทวดาให้สาธุการ และสัตว์หิมพานต์ต่างก็คารามส่งเสียงเป็นอันเดียวกันอย่างน่าอัศจรรย์^{๔๘} การบริจาคบุตรเป็นทานนับว่าเป็นยอดแห่งทาน เพราะเป็นการสละความรักที่มีต่อสังขารที่ตนยึดมั่นได้อย่างยิ่ง เพราะบุตรธิดาเปรียบเสมือนบ่วงที่คอยผูกคอไว้ เมื่อสละได้จึงชื่อว่าทรงได้บำเพ็ญทานอุปการที่มีให้สำเร็จความเป็นพระพุทธรเจ้านั่นเอง บุคคลบางพวกไม่เข้าใจในเจตนารมณ์ของพระเวสสันดร ก็พลอยตำหนิในทำนองว่าพระเวสสันดรนั้นรักพระโพธิญาณที่มองไม่เห็นเป็นเหตุผลที่ไม่อาจเข้าใจได้ ทรงรักมากกว่าความเป็นมนุษย์ด้วยกัน ความจริงเข้าใจเช่นนั้นนับว่ายังมองในแง่ของความคิดที่คับแคบเกินไปพระเวสสันดรนั้นทรงมีความรักยิ่งต่อพระโอรสพระธิดา ตั้งข้อความว่า “วันนี้ลูกน้อยทั้ง ๒ จะหิวข้าว กระจายน้ำอย่างไรหนอ จักเดินทางไกล ร้องไห้สะอึกสะอื้น ครั้นในตอนเย็นเวลาบริโภคอาหารใครจะให้อาหารแก่ลูกทั้ง ๒ นั้น”^{๔๙} และความรักความห่วงใยที่มีต่อพระโอรสพระธิดาเมื่อทรงตรัสลอบทั้งสองพระองค์ด้วยการตั้งค่างาสำหรับไถ่ถอนในราคาที่คุณธรรมดามากกว่าไถ่ถอนได้ ทำให้เห็นคุณลักษณะประการหนึ่งคือความเป็นผู้เห็นการณ์ไกลด้วยพระปัญญา ตั้งข้อความว่า

อนึ่งพราหมณ์ผู้นี้พาลูกทั้ง ๒ ไปแล้ว ก็จักไปหาพระเจ้าสุยชัยมหาราช ซึ่งเป็นพระอัยกาของลูก พ่อชาลีลูกรัก ลูกต้องการจะเป็นไท ก็พึงให้ทองคำ ๑๐๐๐ แถ่งแก่พราหมณ์ แล้วก็จะได้เป็นไท แม่กัณหาชีนาลูกรัก ลูกควรให้สิ่งละ ๑๐๐ คือ ทาสหญิงชาย อย่างละ ๑๐๐ ช้าง ๑๐๐ ม้า ๑๐๐ โคอุสุภะ ๑๐๐ ทองคำ ๑๐๐ แถ่ง แล้วลูกก็จะพึงเป็นไท”^{๕๐}

ในกัณฑ์นี้ ปรากฏว่าพระเวสสันดรนั้นทรงได้บำเพ็ญการมีอื่นๆพร้อมไปด้วยคือทรงบำเพ็ญขันติบารมีเมื่อคราวต้องระงับความโกรธที่เกิดขึ้นในใจต่อพราหมณ์ที่ตีสองกุมาร^{๕๑} ทรงบำเพ็ญอุเบกขาบารมี เมื่อคราวต้องนั่งเฉยต่อคำทูลอ้อนวอนของพระโอรสทั้ง ๒^{๕๒} และทรงบำเพ็ญปัญญาบารมีเมื่อคราวต้องพิจารณาถึงโทษของความโกรธและประโยชน์ของทานบารมีจนเกิดปัญญาสามารถกำจัดความวิปริตคลงได้^{๕๓}

๓) ลักษณะเด่นของพระนางมัทรี

มหาชาติเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมารนี้แสดงให้เห็นถึงลักษณะเด่นที่ชัดเจนคือ ความรักที่มารดามีต่อบุตรธิดา หน้าที่ของภรรยาที่ดี เป็นสตรีที่มีความซื่อสัตย์ แม้ในเนื้อความชุกจะมองว่า

^{๔๗} พุ.ชา.อ. (ไทย) ๑๐/๒๑๕๙/๕๔๒.

^{๔๘} ดูรายละเอียดในกรมศิลปากร, มหาเวสสันดรชาดก สำนวนเทศนา ๑๓ กัณฑ์, หน้า ๑๗๑ – ๑๗๒.

^{๔๙} พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๑๕๒/๕๑๘.

^{๕๐} พุ.จริยา.อ. (ไทย) ๑๑๒/๑๓๘.

^{๕๑} ดูรายละเอียดในกรมศิลปากร, มหาเวสสันดรชาดก สำนวนเทศนา ๑๓ กัณฑ์, หน้า ๑๗๖ – ๑๗๗.

^{๕๒} ดูรายละเอียดในกรมศิลปากร, มหาเวสสันดรชาดก สำนวนเทศนา ๑๓ กัณฑ์, หน้า ๑๘๑.

^{๕๓} ดูรายละเอียดในกรมศิลปากร, มหาเวสสันดรชาดก สำนวนเทศนา ๑๓ กัณฑ์, หน้า ๑๗๗.

“ธรรมดาสตรีเหล่านี้เป็นผู้ไม่สมควรแก่การขอ มีปกติกระทำอันตราย หญิงทั้งหลายมนต์ ย่อมรับทุกสิ่งโดยข้างซ้าย”^{๕๔} แต่ก็ปรากฏภายหลังว่า เมื่อพระนางทราบว่พระเวสสันดรได้บริจาคพระโอรส พระธิดาเป็นทานก็ทรงอนุโมทนายินดีกับพระเวสสันดรด้วยดังข้อความว่า “ข้าแต่สมมติเทพ หม่อมฉันขออนุโมทนาปุตตทานอันสูงส่งของพระองค์ ขอพระองค์พระราชทานปุตตทานอันสูงส่งแล้ว ทรงทำพระทัยให้ผ่องใสเถิด ขอพระองค์จงทรงบำเพ็ญทานให้ยิ่งๆ ขึ้นไปเถิด”^{๕๕}

๔) ลักษณะเด่นของพระชาลีและพระกัณหา

มหาชาติเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมารนี้ แสดงให้เห็นถึงลักษณะเด่นที่ชัดเจนคือ ความอ่อนน้อมถ่อมตน ที่สองกุมารแสดงให้เห็นเมื่อคราวทำการต้อนรับชูชก ดังข้อความว่า “พระกุมารได้ทรงทำความเคารพมหาสัตว์แล้วลุกขึ้นเดินออกไปต้อนรับพราหมณ์เฒ่า ตรัสถามถึงการช่วยรับบริการ”^{๕๖} ความกตัญญูทวาทิตที่พระชาลี และพระกัณหาแสดงออกเมื่อครั้งพระราชบิดาตรัสเรียกให้ขึ้นมาจากสระบัว ดังข้อความว่า ตาพราหมณ์เฒ่าจงทำตามใจเถิด เราจักไม่กล่าวถ้อยคำเป็นสองกับพระบิดา จึงเฝ้าพระเศียร แหวกใบบัวออกเสด็จขึ้นจากสระน้ำ”^{๕๗} และดำรงอยู่ในโอวาทของพระราชบิดาตลอด แม้ตนจะต้องถูกบริจาคให้ชูชกก็ตามความจริงแม้พระชาลี และพระกัณหาจะต้องทนทุกข์เพียงใด ในชั้นต้นนั้น ทั้ง ๒ พระองค์ก็เต็มใจที่จะเป็นวัตถุทานให้พระราชบิดาทรงบริจาค แต่เพราะความโหดร้ายของชูชกที่ทั้งด่าว่า และเย้ยย่นตี จึงทำให้พระกุมารทั้งสองทรงพิลาปรำพันถึงทั้งพระบิดา และพระมารดา ทำให้เกิดความโศกสลดไปทั่วทั้งป่าหิมพานต์ ถึงอย่างนั้นในตอนท้ายของมหาชาติเวสสันดร ก็ปรากฏว่า พระชาลี และพระกัณหาได้ทูลขอพระเจ้ากรุงสุโขทัยให้เสด็จออกมารับพระราชบิดา พระราชมารดา กลับยังพระนคร อันแสดงให้เห็นความกตัญญูทวาทิตที่มีต่อพระราชบิดาและพระราชมารดา ดังข้อความว่า “ขอเดชะสมมติเทพ พระบิดาของหม่อมฉัน เป็นผู้สูงสุดแห่งชาวกรุงศรีพิงค์จักไม่เสด็จมาเพราะคำของหม่อมฉัน ขอให้พระองค์ผู้สมมติเทพเสด็จไปทรงอภิเษก พระบิดาของหม่อมฉันด้วยโศกะทั้งหลายด้วยพระองค์เองเถิด”^{๕๘}

จากข้อความดังกล่าว ผู้วิจัยจึงสรุปได้ว่า มหาชาติเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมารนี้ มีลักษณะเด่นที่ชัดเจนด้านบุคลาธิษฐานที่แฝงไปด้วยคุณธรรมที่แสดงออกมาทั้ง ๕ บุคคล คือ พราหมณ์ชูชก พระเวสสันดร พระนางมัทรี พระชาลี และพระกัณหา ในด้านไหวพริบปฏิภาณ ปัญญาในการพิจารณา ความอ่อนน้อมถ่อมตน การรู้จักกาลเทศะ ความตั้งมั่นในการทำมาดี ความสัมพันธ์ระหว่างคนในครอบครัว ความกตัญญูทวาทิต

^{๕๔} ชู.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๑๐๓/๕๑๐.

^{๕๕} ชู.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๒๖๒/๕๓๓.

^{๕๖} ชู.ชา.อ. (ไทย) ๑๐/๒๐๘๘/๕๑๙.

^{๕๗} ชู.ชา.อ. (ไทย) ๑๐/๒๑๑๔, ๒๑๑๖/๒๒๗,๒๒๘.

^{๕๘} ชู.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๓๔๒/๕๔๖.

๒.๓ หลักธรรมที่ปรากฏในมหาชาติเวสสันดรชาดกกัณฑ์กุมาร

หลักธรรมที่ปรากฏในมหาชาติเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมารนี้ กล่าวถึงหลักธรรมที่ปรากฏออกมาจากการแสดงออกของบุคคลในเรื่องที่ดำเนินไปในมหาชาติเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมาร ซึ่งแสดงออกมาเป็นธรรมาธิฐาน ผู้วิจัยจะได้นำเสนอต่อไปนี้

๒.๓.๑ หลักปฏิสันถารธรรม^{๕๙}

เป็นหลักธรรมสำหรับการต้อนรับ มี ๒ ประการคือ ๑) อามิสปฏิสันถาร การต้อนรับด้วยอามิส ๒) ธัมมปฏิสันถาร การต้อนรับด้วยธรรม เป็นการต้อนรับที่พอดีสมควรแก่ฐานะของแขก มีการลูกรับเป็นต้น หรือช่วยเหลือสงเคราะห์ขจัดปัญหาข้อติดขัด ทำกุศลกิจให้ลุล่วง^{๖๐} จากการศึกษาพระเวสสันดรนั้น ทำการต้อนรับแขกของพระองค์คือ พรหมณ์ชูชก ด้วยอามิสและด้วยการถามถึงสารทุกข์สุขดิบ พร้อมทั้งถามถึงสาเหตุที่ชูชกมาหา ดังข้อความว่า ท่านมหาพรหมณ์ ท่านมาดีแล้ว มิได้มาร้าย ท่านผู้เจริญ ขอเชิญเข้าไปข้างใน เชิญล้างเท้าทั้ง ๒ ของท่านเถิด อนึ่ง ท่านมาถึงป่าใหญ่เพราะเหตุไร หรือเพราะปัจจัยอะไร เราถามแล้ว ขอท่านจงบอกความนั้นแก่เรา^{๖๑}

สรุปได้ว่า หลักธรรมคือปฏิสันถาร ๒ ประการคือ อามิสปฏิสันถาร การต้อนรับด้วยวัตถุสิ่งของอามิส และ ธรรมปฏิสันถาร การต้อนรับด้วยธรรมะ ที่พระเวสสันดรกับชูชกได้แสดงออกมาในกัณฑ์นี้ ทำให้เกิดลักษณะพิเศษ คือความเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน เป็นหลักธรรมสำหรับผูกมิตรในเบื้องต้น ทำให้เกิดความคุ้นเคยและนำไปสู่ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน เป็นหลักธรรมสำหรับผูกมิตรไมตรีต่อกัน

๒.๓.๒ หลักปัญญา^{๖๒}

ปัญญา หมายถึง ปรีชาหยั่งรู้เหตุผล ความรู้ใจหยั่งแยกได้ในเหตุผล ดีชั่ว คุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ เป็นต้น และรู้จะจัดแจง จัดสรร ตัดการ ดำเนินการ ทำให้ลุล่วง พ้นปัญหา ความรอบรู้ในกองสังขารมองเห็นตามเป็นจริง^{๖๓} จากการศึกษาในกัณฑ์นี้ พบว่า ชูชกนั้นเป็นผู้ที่มีปัญญาครบทั้ง ๓ อย่าง คือ ๑. จินตามยปัญญา (ปัญญาที่เกิดจากการคิด) ๒. สุตมยปัญญา (ปัญญาที่เกิดจากการฟัง) ๓. ภาวนามยปัญญา (ปัญญาที่เกิดจากการอบรม)^{๖๔} จะเห็นได้ว่า ชูชกเมื่อเดินทางมาถึงที่ใกล้อาศรมขอพระเวสสันดร ก็หยุดคิดเสียก่อนว่า หากตนเข้าไปขอสองกุมารในเวลานี้ ซึ่งพระนางมัทรีกลับมาจากการหาผลไม้แล้ว ก็จะไม่ประสบความสำเร็จในการขอย่างแน่นอน และชูชกยังพิจารณาว่า ธรรมดาสตรียังเป็นอันตรายต่อการขอของตนอีก ดังพระบาลีว่า ธรรมดาสตรีเหล่านี้เป็นผู้

^{๕๙} องค์กร. (ไทย) ๒๐/๑๕๓/๑๒๓.

^{๖๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๙๘.

^{๖๑} ชู.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๐๙๔ - ๒๐๙๗/๕๐๘ - ๕๐๙.

^{๖๒} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๘๐/๕๘.

^{๖๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๓๐, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แพรวแอนดริโอม จำกัด, ๒๕๕๘), หน้า ๒๓๒.

^{๖๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๐/๔๓/๒๗๑.

ไม่สมควรแก่การขอมีปฏิกิริยาอันตราย หญิงทั้งหลายจึงมณฑ^{๖๕} ย่อมรับทุกสิ่งโดยข้างซ้ายเมื่อพระองค์ทรงบำเพ็ญทานด้วยพระศรัทธา พระองค์อย่าได้เห็นพระมารดาของพระปิโยรสนั้นเลยข้าแต่พระองค์ผู้ทรงเป็นจอมทัพพระมารดาของพระปิโยรสทั้ง ๒ พระองค์นั้น จะพึงทำอันตรายได้^{๖๖} อันแสดงให้เห็นว่า ชูชกนั้นเป็นคนเฉลียวฉลาด การตัดสินใจใดๆ ล้วนเป็นไปด้วยความรอบคอบ คิดก่อนทำเสมออันเป็นลักษณะแห่งจินตามยปัญญาเมื่อชูชกขอสองกุมารแล้ว ก็ปรากฏว่า สองกุมารได้หลบหนีไปซ่อนตัวเพราะกลัวภัย เมื่อชูชกไม่เห็นสองกุมาร ก็ได้ใช้ไหวพริบบัญชีภาณูกรานพระเวสสันดร พยายามทวงถามสิ่งที่ตนควรได้ โดยพูดเชิงตำหนิพระเวสสันดร ดังข้อความว่า ดูกรมหาเวสสันดร เขาขึ้นชื่อลือชขรว่าใจบุญบริสุทธ์ แต่เดิมทียุติจริงใจศรัทธาไม่ย่อท้อ เรามาเอ่ยออกปากขอค่าเดยวก็ให้ลูก ถูกกับคำเขาลือเล่าว่าเลิศกษัตริย์ บัดเดี๋ยวสิดลัดจะให้อยู่ท่าพระมัทรี ครั้นว่าเรชีไม่ยอมอยู่ กลับจะให้พาไปสู่สำนักพระเจ้ากรุงสมุชย์ ครั้นว่าเขารู้เท่าว่าเขามีไปเหมือนใจคิด ก็จนจิตนั่งนิ่งทำหน้าเฉย ขยิบตาชำเลื่องเลียบลอบแลลอด สอดพัยกหน้าให้ลูกหนี ฉะออลาก็ไวเหลือลูกประสม^{๖๗} ทำให้เห็นลักษณะของชูชก อีกประการหนึ่ง คือเมื่อเจอปัญหาชูชกสามารถแก้ไขได้ทันท่วงที อันเป็นลักษณะของปัญญาที่เกิดจากการฟังหรือประสบการณ์จริงที่ผ่านมาทำให้สามารถตัดสินใจได้ทันท่วงที ปัญหานี้เกิดจากการเรียนรู้หรือประสบการณ์ที่ได้พบมา ที่เรียกว่าสุตมยปัญญา การที่ชูชกผ่านโลกมานาน ถูกกระทบทั้งทางร่างกายและจิตใจด้วยเป็นคนไม่สมประกอบคือมีลักษณะบุรุษโทษ ถึง ๑๘ ประการ^{๖๘} การยกใจให้อยู่เหนือปัญหา เมื่อเกิดวิกฤตการณ์ แล้วข่มใจไว้ได้ จนสามารถแก้ปัญหานั้นๆ ได้ แสดงให้เห็นว่า ชูชกเป็นคนที่มีความคิดที่รอบคอบไตร่ตรองถึงเหตุและผล กล่าวคือ อันเข้าลักษณะภาวนามยปัญญา คือเตรียมการทั้งทางกายและทางใจจนพร้อมในการเผชิญปัญหาต่างๆ ได้เป็นอย่างดี ดังกรณีที่ชูชกถูกเฝ้าด้วยลาภยศที่พระเวสสันดรเสนอให้ โดยการแนะนำชูชกไปพบกับพระเจ้ากรุงสมุชย์ แต่ชูชกก็กลับปฏิเสธเสีย ด้วยการพิจารณาถึงผลดีและผลเสียของการนำสองกุมารไปพบกับพระเจ้ากรุงสมุชย์ ดังข้อความว่า ข้าแต่พระราชาบุตร ขอพระองค์โปรดทรงฟังข้าพระองค์ก่อน ข้าพระองค์กลัวการที่จะถูกหาว่าฉกชิงเอาไป พระเจ้ากรุงสมุชย์มหาราชจะพึงลงพระราชอาญาข้าพระองค์ คือ จะทรงปรับสินไหมหรือให้ประหารชีวิต ข้าพระองค์จะขาดทั้งทรัพย์และทาส^{๖๙} ชูชกจึงเป็นอีกตัวอย่างหนึ่งในการวางแผนเตรียมการและใช้ความรู้ความสามารถที่มีในการแก้ไขปัญหา ใช้ปัญญาในการแก้ปัญหา มองข้ามความต้องการส่วนอื่นไปจนหมด มุ่งประโยชน์ที่ตนตั้งใจไว้เพียงอย่างเดียว คือสามารถทำกิจของตนให้บรรลุเป้าหมายได้ด้วยปัญญาไหวพริบอันฉลาด และทำตนให้พ้นภัยได้สมดังพระพุทธสุภาษิตว่า ผู้มีปัญญารักษาตน พึงทำความสิ้นทุกขีได้^{๗๐}

สรุปได้ว่า กัณท์กุมารนี้ ชี้ให้เห็นปัญญาของชูชก ซึ่งเป็นพรหมณ์ผู้มาขอการบริจาคพระโอรสพระธิดาจากพระเวสสันดร ต้องเป็นคนรอบคอบ เตรียมการเป็นอย่างดี ต้องมีปัญญาไหว

^{๖๕} มณฑ หมายถึง มารยา ขุ.ชา.อ. (ไทย) ๑๐/๒๑๐๓/๕๒๔.

^{๖๖} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๑๐๓ – ๒๑๐๔/๕๔๑.

^{๖๗} กรมศิลปากร, มหาเวสสันดรชาดก สำนวนเทศนา ๑๓ กัณท์, หน้า ๑๖๓.

^{๖๘} ดูรายละเอียดใน ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๑๒๗/๕๑๔.

^{๖๙} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๑๐๙/๕๑๑.

^{๗๐} ขุ.เถร. (ไทย) ๒๕/๖๘๒/๔๕๖.

เปรียบเทียบแหลม ใช้ความรู้ความสามารถในการแก้ปัญหา จนสามารถทำให้ประสบความสำเร็จในการขอ และพ้นจากอันตรายได้ นี่ก็เพราะปัญญานั้นเอง

๒.๓.๓ หลักสัปปริสธรรม^{๗๑}

หลักธรรมของผู้ดี หรือคุณสมบัติของคนดี ๖ ประการคือ ๑. อัมมัญญตา รู้จักเหตุ รู้หลักการ รู้เหตุทำให้เกิดผล รู้สาเหตุความเป็นไปในการขอ ๒. อัตถัญญตา รู้จักผล รู้ความมุ่งหมาย รู้ประโยชน์ รู้จักผลที่สืบเนื่องมาจากการการกระทำ ๓. อัตตัญญตา รู้จักตน รู้ความจริงว่า ตนเป็นใคร เพื่อการปฏิบัติที่เหมาะสม ๔. มัตตัญญู รู้จักประมาณ รู้จักพอดี พอเหมาะ พอควร ๕. กาลัญญตา รู้จักกาลเวลา รู้จักเวลาอันเหมาะสม ๖. ปริสสญญตา จักขุมน รู้จักการประพฤติต่อชุมชน รู้จักการวางตัว กริยามารยาทที่ถูกต้องกับขนบธรรมเนียมประเพณี ๗. บุคคลัญญตา รู้จักบุคคล รู้จักลักษณะของบุคคล รู้จักการปฏิบัติต่อบุคคลได้เหมาะสม^{๗๒} ตัวอย่างที่ชัดเจน คือตอนที่ชูชกพราหมณ์เฒ่ามาขอสองกุมารกับพระเวสสันดร เมื่อเข้าไปพบพระเวสสันดร ก็ได้พูดชักจูงจิตใจ ยกเหตุและผลมาพรรณนาถึงคุณลักษณะของผู้ให้ พรรณนาคุณของพระเวสสันดรดุจแม่น้ำทั้ง ๕ สาย ประมาณตนว่า เรานั้นมาเป็นคนขอ ชูชกแม้อาจจะขอได้มากกว่านั้น ก็ไม่กระทำ รู้ประมาณเพียงเท่าที่ตนต้องการเท่านั้น จนทราบแน่ชัดว่า พระเวสสันดรนั้นมีจิตใจยินดีในการบริจาคทานจริงๆ จึงได้ทูลขอสองกุมาร และก็ได้ปรากฏจริงว่า พระเวสสันดรนั้น ก็ได้ทรงประทานสองกุมารให้กับชูชก^{๗๓}

สรุปได้ว่า หลักธรรมคือสัปปริสธรรม ที่ปรากฏผ่านบุคคลาธิฐาน คือ ชูชกนั้นรู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักตน รู้จักประมาณ รู้จักกาล รู้จักชุมชน และรู้จักบุคคล จึงทำให้การมาในครั้งนี้ สามารถที่จะทำงานได้อย่างประสบความสำเร็จ ชูชกจึงจัดว่าเป็นตัวอย่างที่ดีในการนำหลักธรรมคือสัปปริสธรรมออกมาใช้และสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตในสังคมได้ทุกยุคทุกสมัย

๒.๓.๔ หลักศรัทธา^{๗๔}

ความเชื่อในทางธรรม หมายถึงเชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ, ความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล, ความมั่นใจในความจริงความดีสิ่งดีงามและในการทำความดีไม่ลู่ไหลตื่นตูมไปตามลักษณะอาการภายนอกท่านแสดงสืบๆ กันมาว่า ๔ อย่างคือ

- ๑) กัมมสัทธาเชื่อกรรม
- ๒) วิปากสัทธาเชื่อผลของกรรม
- ๓) กัมมัสสกตาสัทธาเชื่อว่าสัตว์มีกรรมเป็นของตัวเอง ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว
- ๔) ตถาคตโพธิสัทธาเชื่อปัญญาตรัสรู้ของพระตถาคตเขียนอย่างสันสกฤตเป็น

ศรัทธา^{๗๕}

^{๗๑}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๖/๓๓๓.

^{๗๒}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๑๐.

^{๗๓}ดูรายละเอียดใน กรมศิลปากร, มหาเวสสันดรชาดก ล้านวนเทศนา ๑๓ กัณฑ์, หน้า ๑๕๙ - ๑๖๐.

^{๗๔}เชื่อปัญญาเครื่องตรัสรู้ของตถาคต ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๔๔/๔๑๗.

^{๗๕}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๓๓.

อีกนัยหนึ่งความเชื่อที่เรียกว่า ศรัทธา มี ๔ ประการ คือ (๑) อาคมณัสสัทธา ได้แก่ ความเชื่อต่อพระสัพพัญญูโพธิสัตว์ เพราะศรัทธานั้นมีมาแต่ตั้งความปรารถนา (๒) อธิคมณัสสัทธา ได้แก่ ความเชื่อต่อการบรรลุธรรมของพระอริยสาวกทั้งหลาย (๓) โอกัปปณัสสัทธา ได้แก่ ความปลงใจเชื่อโดยไม่หวั่นไหว เมื่อกล่าวว่าพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ (๔) ปสาทสัทธา ได้แก่ การเกิดขึ้นแห่งความเลื่อมใส^{๗๖}

จากการศึกษาในกัณฑ์นี้ พบว่า พระเวสสันดรราชาฤๅษีนั้นมีความเชื่อว่า จะต้องมีการบำเพ็ญทานคือบริจาคบุตรเป็นทาน จึงจะสามารถบรรลุหรือสำเร็จพระสัมมาสัมโพธิญาณได้ ดังข้อความว่า เจ้าทั้ง ๒ จงเป็นดุจยานนาวาของพ่อ อันไม่โยกโคลงในสาครคือภพเกิด พ่อจักข้ามฝั่งคือชาติ จักช่วยสัตว์โลกพร้อมด้วยเทวโลกให้ข้ามด้วย^{๗๗} พระอรธกถาจารย์ ได้อธิบายไว้ว่า พระโพธิสัตว์แม่เหล่านี้นั้น จะต้องบริจาคบุตรภรรยาอันเป็นที่รักยิ่งของตน แล้วจึงรู้แจ้งแทงตลอดพระสัพพัญญุตญาณ^{๗๘}

สรุปได้ว่า หลักธรรมคือศรัทธา เป็นพื้นฐานในการบำเพ็ญบารมี เป็นกำลังที่จะทำให้การบำเพ็ญความดีทุกอย่างประสบความสำเร็จ การบริจาคบุตรธิดาที่เป็นที่รักยิ่งนั้น ย่อมกระทำได้ไม่ง่าย หากไม่มีศรัทธาเป็นพื้นฐานแล้ว ก็ไม่อาจจะทำการบริจาคได้ ความศรัทธาหรือความเชื่อนี้ จึงเป็นหลักธรรมที่ทำให้พระเวสสันดรนั้น ได้บรรลุพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าในพระชาติต่อมา คือพระชาติสุดท้ายเป็นเจ้าชายสิทธัตถะนั่นเอง

๒.๓.๕ หลักทาน^{๗๙}

คำว่า ทาน แปลว่า การให้ จัดเป็นมงคลประการหนึ่งในมงคล ๓๘ ประการ ที่พระพุทฺธเจ้าตรัสว่า เป็นอุดมมงคล ทานนั้น มี ๓ อย่าง คือ ๑) อามิสทาน การให้วัตถุสิ่งของเป็นทาน ๒) ธรรมทาน การให้ธรรมเป็นทาน^{๘๐} และ ๓) อภัยทาน^{๘๑} การให้อภัยต่อกัน โดยใจความก็มี ๒ อย่าง คือ ธรรมอันเป็นไปทางใจ ๑ ไทยธรรม ๑

ในพระพุทฺธศาสนา พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสถึงทานวัตถุ หรือที่ตั้งแห่งการให้ทานมี ๑๐ ประการ ดังนี้ว่า

อนนปานวตถุยานิ มาลา คนธวีเลปนํ

เสยยาวสถปทีเปยยํ ทานวตถุ อิเม ทสาดิ^{๘๒}

แปลว่า ทานวัตถุ ๑๐ ประการเหล่านี้ คือ ข้าว น้ำ ผ้า ยาน ดอกไม้ ของหอม ของลูบไล้ ที่นอน ที่พัก เครื่องประทีป

^{๗๖} อด.ปญจก.อ. (ไทย) ๓/๕๓/๔๐.

^{๗๗} ชุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๑๑๔/๕๑๒.

^{๗๘} ชุ.จริยา.อ. (ไทย) ๑๑๘/๑๔๖.

^{๗๙} ชุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๒๖/๓๗๐.

^{๘๐} ที.ปา. (ไทย) ๒๕/๙๘/๔๗๓.

^{๘๑} ชุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๑๓๒/๔๑๘.

^{๘๒} อด.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๖๖/๒๙๓.

พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงถึงสิ่งที่ให้แล้วไม่จัดเป็นบุญ แต่ชาวโลกสมมติว่าเป็นบุญ มี ๕ อย่าง คือ ๑. ให้น้ำเมา ๒. ให้มหรสพ ๓. ให้สตรี ๔. ให้โคผู้ ๕. ให้รูปภาพ^{๘๓} ในพระพุทธศาสนาไม่จัดว่าเป็นทาน

การทำทานในพระพุทธศาสนาจึงต้องทำในสิ่งที่ควรทำ จึงจะมีผล คือมีอานิสงส์ตามที่ตนปรารถนา และในการทำทานนั้น จะต้องประกอบไปด้วย ๓ สิ่งหลัก คือ ผู้ให้ ผู้รับ และวัตถุสำหรับให้ จึงจะครบองค์ประกอบของการให้ทาน และการให้ที่นับว่ามีผลมาก จะต้องเข้าลักษณะองค์คุณทั้ง ๖ ประการ ตามที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ในทานสูตร^{๘๔}ว่า ทายกในธรรมวินัยนี้ประกอบด้วยองค์ ๓ คือ

๑. ก่อนให้ก็มีใจดี
๒. กำลังให้ก็ทำจิตให้เลื่อมใส
๓. ครั้นให้แล้วก็มีใจเบิกบาน

ปฏิภาณในธรรมวินัยนี้ประกอบด้วย องค์ ๓ คือ

๑. เป็นผู้ปราศจากราคะ หรือปฏิบัติเพื่อกำจัดราคะ
๒. เป็นผู้ปราศจากโทสะ หรือปฏิบัติเพื่อกำจัดโทสะ
๓. เป็นผู้ปราศจากโมหะ หรือปฏิบัติเพื่อกำจัดโมหะ

การให้ทานที่ทำในทักษิณประกอบด้วยองค์ ๖ ประการนี้ ไม่สามารถนับผลได้ มีผลมาก นำความสบายมาให้ มีวิบากเป็นความสุข เป็นไปเพื่อความเกิดขึ้นในสวรรค์ ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขที่น่าปรารถนาน่ารักใคร่น่าพอใจ การให้ทานจึงเป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าทั้งหลายตรัสว่า เป็นความขัดเกลาจิตใจเบื้องต้น เป็นการให้เพื่อสงเคราะห์อนุเคราะห์ซึ่งกันและกัน เพราะการให้ทานนั้น ทำให้ผู้ให้สามารถผูกไมตรี หรือยึดเหนี่ยวนาใจของผู้อื่นไว้ได้ ดังพระดำรัสของพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า ผู้ให้ย่อมผูกใจหมุ่มิตรไว้ได้^{๘๕} และพระพุทธองค์ได้ทรงแสดงอานิสงส์แห่งการให้ทานไว้ ๕ ประการคือ ๑. ผู้ให้ทานย่อมเป็นที่รักที่พอใจของคนหมู่มาก ๒. สัตบุรุษผู้สงบบ่ยมคบหาผู้ให้ทาน ๓. กิตติศัพท์อันงามของผู้ให้ทานย่อมขจรไป ๔. ผู้ให้ทานย่อมไม่ห่างเหินจากธรรมของคฤหัสถ์ ๕. ผู้ให้ทานหลังจากตายแล้วย่อมเกิดในสุคติโลกสวรรค์^{๘๖} และทานนับว่ามีผลมาก เพราะประกอบด้วยลักษณะแห่งสัปปริสทาน คือ ๑. ให้โดยเคารพ ๒. ให้ด้วยความอ่อนน้อม ๓. ให้ด้วยมือตนเอง ๔. ให้ของที่ไม่เป็นเดน ๕. เห็นผลที่จะพึงมาถึงจึงให้^{๘๗} ปิยปุตตทาน^{๘๘} เป็นทานอย่างหนึ่งในมหาปริจาค ๕ ประการ คือ ๑. ธนปริจาค (การบริจาครทรัพย์) ๒. อังคปริจาค (การบริจาคอวัยวะ) ๓. ปุตตปริจาค (การบริจาคบุตร) ๔. ภริยาปริจาค (การบริจาคภรรยา) ๕. ชีวิตปริจาค (การบริจาชีวิต) ซึ่งพระโพธิสัตว์ผู้จะมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าทุกพระองค์จะต้องบำเพ็ญ หาไม่แล้วก็ไม่อาจสำเร็จเป็น

^{๘๓}วิ.ป. (ไทย) ๘/๓๒๕/๔๖๖.

^{๘๔}อง.ฉก.ก. (ไทย) ๒๒/๓๓/๔๘๖.

^{๘๕}ขุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๑๘๙/๕๔๔.

^{๘๖}อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๓๕/๕๖.

^{๘๗}อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๔๘/๒๔๔.

^{๘๘}ขุ.ชา.อ. (ไทย) ๑๐/๒๑๕๙/๕๔๒.

พระพุทธเจ้าได้ เมื่อพระเวสสันดรได้บริจาคปิยบุตรหลานทั้ง ๒ พระองค์ ก็เกิดความอัศจรรย์คือ แผ่นดินได้ไหว เหล่าเทวดาให้สาธุการ และสัตว์หิมพานต์ต่างก็คารามส่งเสียงเป็นอันเดียวกันอย่างน่าอัศจรรย์ การบริจาคบุตรเป็นทานนับว่าเป็นยอดแห่งทาน เพราะเป็นการสละความรักที่มีต่อสังขารที่ตนยึดมั่นได้อย่างยิ่ง เพราะบุตรธิดาเปรียบเสมือนบ่วงที่คอยผูกคอไว้ เมื่อสละได้จึงชื่อว่าทรงได้บำเพ็ญทานอุปการะมีที่ให้อำนาจความเป็นพระพุทธเจ้านั่นเอง บุคคลบางพวกไม่เข้าใจในเจตนารมณ์ของพระเวสสันดร ก็พลอยตำหนิในทำนองว่าพระเวสสันดรนั้นรักพระโทธิญาณที่มองไม่เห็นเป็นเหตุผลที่ไม่อาจเข้าใจได้ ทรงรักมากกว่าความเป็นมนุษย์ด้วยกัน ความจริงเข้าใจเช่นนั้นนับว่ายังมองในแง่ของความคิดที่คับแคบเกินไป แม้พระพุทธเจ้าในกาลก่อนก็ทรงได้บำเพ็ญปิยบุตรหลานบาร์มีมาแล้วเช่นกัน ดังข้อความว่า

เมื่อพระผู้มีพระภาคพระนามว่า สุมังคละ ในสมัยที่เป็นพระโทธิสัตว์ แสวงหาพระโทธิญาณ ประทับอยู่ ณ ภูเขาอุกหนึ่ง พร้อมด้วยบุตรและภรรยา ในอรรถภาพที่ ๓ จากอรรถภาพก่อน มีขรทราฐิกยัถ์ ได้ฟังว่า พระมหาบุรุษมีอัธยาศัยในการให้ จึงแปลงเพศเป็นพราหมณ์เข้าไปหาพระโทธิสัตว์ ขอรทาทุกทั้งสอง พระมหาสัตว์เบิกบานใจว่า เราจะให้บุตรทั้งสองแก่พราหมณ์ ยังปฐมพินน้ำเป็นที่สุดให้ห้วนไหว ได้ให้ทาทุกทั้งสอง ยักษ์ยืนฟังกระดาน สำหรับยึดในที่สุดจกรรม เมื่อพระโทธิสัตว์มองดูอยู่นั้นเอง ได้เคี้ยวกินทาทุกทั้งสอง เหมือนเคี้ยวกินรากบัว เมื่อพระมหาบุรุษแลดูปากของยักษ์ ซึ่งฟันกระแสดโลหิตออกมาเหมือนเปลวอัคคี ไม่ยอมให้โอกาสแก่จิตตูปบาทเกิดขึ้นว่า ยักษ์ลวงเรา เพราะความเป็นผู้ฉลาดในอุบาย ได้อบรมมาดีแล้ว เพราะสภาวะธรรมในอดีตไม่มีปฏิสนธิ และเพราะความยำยสังขารทั้งหลาย ด้วยอำนาจแห่งความเป็นของไม่เที่ยงเป็นต้น จึงเกิดความโสมนัสขึ้นว่า ทานบาร์มีของเราเต็มแล้ว เรายังประโยชน์ใหญ่ให้บรรลุลแล้ว ดังนี้ ด้วยกองสังขารอันหาสาระมิได้ ผุพังไป ดำรงอยู่เพียงชั่วขณะเดียวอย่างนี้ พระมหาสัตว์ทราบความดังงามแห่งจิตของตน ในขณะที่อันไม่ทั่วไปแก่ผู้อื่น จึงตั้งความปรารถนาว่า ด้วยผลแห่งการให้ทานนี้ ในอนาคต ขอรค์มีของเราจะแผ่ชานออกจากร่างกาย โดยทำนองเดียวกันนี้เกิด เพราะอาศัยความปรารถนานั้น รัศมีจากสรีระกายของพระสุมังคละผู้เป็นพระพุทธเจ้า ได้แผ่ชานออกไปตลอดพื้นที่ ๑๐,๐๐๐ โลกธาตุ ดำรงอยู่เป็นนิรันดร์ พระโทธิสัตว์แม่เหล่าอื่น ก็อย่างนั้นบริจาคบุตรภรรยาอันเป็นที่รักยิ่งของตน แล้วจึงรู้แจ้งแทงตลอด พระสัพพัญญุตญาณ^{๘๙}

การบริจาคพระโอรสพระธิดาเป็นทานในความคิดของคนบางพวกอาจดูโหดร้าย แต่ความจริงแล้ว การที่พระเวสสันดรทรงบริจาคปิยบุตรหลานนั้น ก็ทรงพระประสงค์ให้สำเร็จเป็นพระบาร์มีที่จะนำไปสู่ความสำเร็จเป็นพระสัพพัญญูพุทธเจ้า และอีกประการหนึ่งการที่ทรงบริจาคพระโอรสพระธิดาเมื่อพิจารณาแบบโลกแล้วก็อาจเป็นไปได้ว่า พระเวสสันดรนั้น นอกจากปรารถนาความสำเร็จแห่งทานบาร์มีอันสูงสุดแล้ว ก็ยังทรงปรารถนาความเป็นไทแก่พระโอรสทั้ง ๒ ที่ต้องมาตกระกำลำบากอยู่ในป่าเขาลำเนาไพร เพราะการมาอยู่ในป่าก็คงเป็นได้แต่ชาวป่าเท่านั้น แต่หากทรงอาศัยพราหมณ์เฒ่าชุกชุกนำกลับไปยังพระนคร พระโอรสพระธิดาก็จะได้รับการคุ้มครองเป็นอย่างดีจากชุกชุก เพราะชุกชุกต้องการนำไปแบบเป็นๆ เพื่อนำไปเป็นทาสของนางอมิตตดาเมียรัก และเมื่อออกจากป่าไป

^{๘๙} ขุ.จรียา.อ. (ไทย) ๑๑๘/๑๔๖.

แล้ว พระโอรสและพระธิดาทั้ง ๒ จะต้องได้รับความเป็นไทแน่นอน ชูชกไม่อาจทนต่อมูลค่าที่ตั้งเป็นค่าตัวของพระชาติและพระนางกัณหาชيناได้แน่ และผู้ที่จะสามารถไถ่ความเป็นหนี้นี้ได้ ก็จะต้องเป็นพระราชามิ่งคั่งที่สุดในขณะนั้นคือพระเจ้ากรุงสุโขทัยนั่นเอง ทั้งนี้เมื่อพิจารณาจากข้อความนี้ว่า

ดูก่อนพ่อชาติถ้าเจ้าใครเพื่อจะเป็นไทเจ้าควรให้ทองคำพันลี้แก่พราหมณ์ชูชกจึงจะควรเป็นไทกนิษฐาคินีของเจ้าเป็นผู้มีลักษณะอันอุดมด้วยรูปใครๆผู้เป็นชาติต่ำพึงให้ทรัพย์เพียงเล็กน้อยแก่ชูชกพราหมณ์แล้วทำกนิษฐาคินีของเจ้าให้เป็นไทไม่ได้แล้วทำชาติตระกูลให้ปนเปื้อนเว้นแต่ผู้นั้นเป็นพระราชาก็จะให้สิ่งทั้งปวงอย่างละร้อยเพราะฉะนั้นถ้ากนิษฐาคินีของพ่อต้องการจะเป็นไทต้องให้สิ่งทั้งปวงอย่างละร้อยคือทาสทาสาช้างม้าโคอย่างละ๑๐๐ และทองคำ๑๐๐ลี้แก่ชูชกแล้วจึงเป็นไทเถิด”^{๙๐}

จากข้อความนี้ ย่อมแสดงให้เห็นว่า ไม่มีผู้ใดจะมาไถ่ความเป็นหนี้นี้ได้ นอกจากเจ้าฟ้ามหาจักรีและในระยยะใกล้เคียงกัน แม้จักรีเจตราก็ไม่อาจชำระได้ เพราะพระองค์ทรงตั้งเวรยามและรับสั่งให้ข้าใครก็ตามที่เล็ดรอดเข้าไปหาพระเวสสันดรถึงอาศรมได้โดยไม่ต้องกราบทูล ก็มีเพียงพระเจ้าปู่พระเจ้าย่าแห่งเมืองสีพีเท่านั้นที่จะไถ่ถอนได้ นับเป็นความฉลาดประการหนึ่งที่พระเวสสันดรที่ทรงชี้ทางรอดจากความเป็นทาสแก่พระโอรสพระธิดา ถึงในขณะนั้นทั้ง ๒ พระองค์จะไม่เข้าใจความหมายก็ตาม และปรากฏว่า ได้มีเทวดาตกลงใจให้ชูชกเดินทางมุ่งตรงไปยังเมืองสีพี ซึ่งเทวดาในที่นี้หากไม่มองเป็นเทวดาจริงๆ ก็อาจตีความได้ว่า ที่จริงแล้วเทวดานั้นก็คือพระชาติ พระกัณหาชيناทั้ง ๒ นั่นเองที่ทรงใช้กรรมของความเป็นนักเจรจาทำให้ชูชกยอมพากลับพระนครและได้รับความเป็นไทในที่สุด

พระอรรถกถาจารย์ ได้อธิบายธรรมเนียมคนโบราณว่า แม้ว่า มารดาจะคลอดบุตร เลี้ยงดูแต่บิดาเป็นเจ้าของบุตร ดังคำว่า บทว่า อนุโมทามิ เต ความว่า พระนางมัทรีทรงอุ้มพระครรภ์ ๑๐ เดือน ประสูติแล้วให้สรงสนาน ให้ทรงดื่มให้เสวยวันละสองสามครั้ง ประคับประคองพระลูกน้อยทั้งสองนั้น ให้บรรทมบนพระอุระประเทศ ครั้นพระโพธิสัตว์พระราชทานพระลูกน้อยทั้งสองไป จึงทรงอนุโมทนาส่วนบุญเอง ... ด้วยเหตุนี้ พึงทราบว่าเป็นเจ้าของเด็กทั้งหลาย และธรรมดาบิดาย่อมเป็นเจ้าของของลูกๆนี้ เหมาะสมในหัวข้อว่าด้วยเรื่องทานเท่านั้น”^{๙๑}

สรุปได้ว่า เจตนาในการให้ของพระเวสสันดรในกัณฑ์กุมารนี้ แสดงให้เห็นคุณลักษณะพิเศษของพระเวสสันดรที่จะมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า คือพระสมณโคตมในปัจจุบันชาตินี้ คือการให้ที่บุคคลธรรมดาไม่อาจให้ได้ คือการให้บุตรซึ่งเป็นที่ยรักไปเป็นทาสของบุคคลอื่น ซึ่งเป็นการทำลายกิเลส คือความต้องการได้อย่างน่าอัศจรรย์ อันจะนำประโยชน์และความสงบสุขมาให้แก่สังคมโดยรวมอย่างไม่มีที่สิ้นสุด เพราะการให้เป็นการสร้างสันติแก่โลกอย่างแท้จริงการที่พระเวสสันดรทรงบริจาคพระโอรสพระธิดาให้แก่ชูชกนี้ ยังแสดงให้เห็นพระปรีชาญาณของพระเวสสันดรที่จะทำให้สองกุมารเป็นอิสระ ด้วยวิธีการตีค่าราคาตัวให้สูง คนธรรมดาสามัญไม่อาจไถ่ถอนได้ ยกเว้นกษัตริย์เท่านั้น การทำทานในครั้งนี้ จึงสมบูรณ์ครบเจตนาทั้ง ๓ และประกอบไปด้วยปัญญาที่รู้เหตุและผล อันเป็นผลดีต่อทานที่พระองค์บริจาคอีกด้วย

^{๙๐} ชุ.ชา.อ. (ไทย) ๑๐/๒๑๑๖/๕๒๙.

^{๙๑} สำนักราชเลขาธิการ, เวสสันดรที่ปนิภาคภาษาไทย, ไม่ปรากฏผู้แปล, หน้า ๔๙๗.

๒.๓.๖ หลักโยนิโสมนสิการ^{๙๒}

หลักธรรมที่เป็นไปในฝ่ายคุณวิเศษ จากการศึกษาข้อความในกัณฑ์นี้ พบว่า หลังจากที่พระเวสสันดรได้ทรงบริจาคปิยบุตรหลานแล้วก็ต้องเห็นความทุกข์อย่างมาของพระโอรสที่ซุกใจหยาบต้องการการบำบัดให้เป็นเยี่ยงอย่างเมื่ออยู่ต่อหน้าพระบิดาด้วยการดุด่า และโบายตี พระกุมารทั้ง ๒ เมื่อหลุดจากเงื้อมมือซุกก็รีบวิ่งมาซบที่พระบาทของพระเวสสันดร ซุกก็มาตามจับไปอีก ความจริงนั้น หากพระเวสสันดรไม่มีโยนิโสมนสิการแล้ว ก็จะต้องห้ามไว้ไม่ให้เอาไปอีกเป็นแน่ แต่พระทรงตั้งมั่นในทานบารมีจึงทรงวางเฉยได้ โดยทรงพิจารณาว่า ตัวเราก็นับเนื่องเข้าอยู่ในจำพวกพระโพธิสัตว์เหล่านั้นแม้เราไม่บริจาคบุตรและชายาก็ไม่อาจเป็นพระพุทธรเจ้าได้ทรงดำริเช่นนี้แล้วยังสัญญาให้เกิดขึ้นว่าเวสสันดรเป็นอย่างไรท่านไม่รู้อะไรที่บุตรและบุตรที่บริจาคให้ไปเป็นทาสและทาสีแก่ชนเหล่าอื่นจะนำมาซึ่งความทุกข์ดอกหรือเราจักตามไปฆ่าซุกเพราะเหตุไรเล่าแล้วทรงดำริต่อไปว่าขึ้นชื่อว่าบริจาคทานแล้วมาตามเดือดร้อนในภายหลังหาสมควรแก่เราไม่ทรงตัดพ้อพระองค์เองอย่างนี้แล้วทรงอธิษฐานสมทานศีลมันโดยมนสิการว่าถ้าซุกฆ่าลูกทั้งสองของเราจำเดิมแต่เวลาที่เรารับบริจาคแล้วเราจะไม่กังวลอะไรฯทรงอธิษฐานมันฉะนี้แล้วเสด็จออกจากภายในบรรณศาลาประทับนั่งแผ่แผ่นศิลาใกล้ประตูบรรณศาลาเหมือนรูปปฏิมาทองคำ^{๙๓}

โยนิโสมนสิการ จึงเป็นหลักธรรมประหนึ่งที่ทำให้พระเวสสันดรทรงระงับความเศร้าโศก เพราะความรักในพระโอรสได้ และทำให้ทรงยินดีในปิยบุตรหลานและตั้งมั่นในอธิษฐานบารมี ผู้ที่มีโยนิโสมนสิการ คือการทำไว้ในใจโดยอุบาย โดยถูกทางกล่าวคือการนึก การน้อมนึก การผูกใจ การใฝ่ใจ การทำไว้ในใจในสิ่งที่ไม่เที่ยงว่าไม่เที่ยง ในสิ่งที่เป็นทุกข์ว่าเป็นทุกข์ ในสิ่งที่เป็นอนัตตาว่าเป็นอนัตตา หรือโดยสังขยานุโลมิกญาณ^{๙๔} เป็นปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฐิ^{๙๕} และธรรมทั้งหลายที่เป็นกุศลเป็นส่วนกุศล เป็นฝ่ายกุศล ทั้งหมดมีโยนิโสมนสิการ (การมนสิการโดยแยบคาย) เป็นมูล^{๙๖}

สรุปได้ว่า การบริจาคพระโอรสพระธิดาจึงจัดว่าเป็นปิยบุตรหลาน ๑ ในมหาบริจาค ทั้ง ๕ ประการ และนับว่าเป็นทานอุปบารมี พระเวสสันดรสามารถบริจาคพระโอรสพระธิดาซึ่งเป็นที่รักได้ก็ด้วยอาศัยโยนิโสมนสิการเป็นหลักธรรมที่ให้พระองค์ตั้งมั่นไม่หวั่นไหวต่ออนิฏฐารมณ์ที่มากกระทบทรงตั้งมั่นในสัจจะที่ทรงให้กับพราหมณ์ ดำรงอยู่ในศีล จนอาการหวั่นไหวสงบลงได้

๒.๓.๗ หลักพรหมวิหาร^{๙๗}

หมายถึงธรรมประจำใจอันประเสริฐ หลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์ ธรรมที่ต้องมีไว้เป็นหัวใจและกำกับความประพฤติ มี ๔ ประการ คือ ๑) เมตตา ความรัก ปราบปรามต้อยยากให้เขามีความสุข ๒) กรุณา ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นจากความทุกข์ ใฝ่ใจในอันจะปลดปล่อยบำบัดความ

^{๙๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๑/๓๖๘.

^{๙๓} ชุ.ชา.อ. (ไทย) ๑๐/๒๑๕๙/๕๔๒.

^{๙๔} ม.ม.อ. (ไทย) ๑/๑๕/๑๐๖.

^{๙๕} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๕๒/๔๙๑.

^{๙๖} ส.ม. (ไทย) ๙/๒๑๓/๑๔๕.

^{๙๗} ชุ.จริยา. (ไทย) ๓๓/๑๖๑/๕๘๘.

ทุกข์ยากเดือดของผู้อื่น ๓) มุทิตา ความยินดี ในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตผ่องใสบันเทิง ประกอบด้วย
 อาการแช่มชื่นเบิกบานอยู่เสมอ ต่อผู้ที่ดำรงในปกติสุข พลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดีมีสุข จึงจะชื่อว่า
 ดำเนินชีวิตหมดจด และปฏิบัติตนต่อมนุษย์สัตว์โดยชอบ ๔) อุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง อันจะให้
 ดำรงอยู่ในธรรมตามพิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือมีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรม ไม่เอนเอียงด้วยความรัก
 ความชัง^{๙๘} เป็นหลักธรรมสำหรับผู้ที่ยิ่งใหญ่หรือผู้ที่เป็นบิดามารดา พระเวสสันดรนั้น ทรงมีความรัก
 เมตตาต่อพระโอรสพระธิดาเป็นอย่างยิ่ง จากการศึกษาจะพบว่า พระองค์แม้อยู่ในป่าเขาก็ยังเอาใจใส่
 ต่อพระโอรสพระธิดา ดังข้อความพรรณนาถึงพระบิดาของพระชาลิว่า สิ่งของเหล่านี้ คือ ตุ๊กตาช้าง
 ตุ๊กตาม้า และตุ๊กตาวัว ที่พระบิดาทรงปั้นไว้ให้เราทั้ง ๒ เล่น^{๙๙} เมื่อคราวที่ชูชกมาทูลขอสองกุมารจาก
 พระองค์ ชูชกได้พรรณนาถึงความจำเป็นที่ต้องการสองกุมารไปเป็นทาส พระเวสสันดรก็ทรงสงสาร
 และทรงกรุณาประทานสองกุมารให้แก่ชูชก และอีกครั้งเมื่อคราวที่สองกุมารไปหลบซ่อนองค์อยู่ใน
 สระบัว เมื่อทรงเรียกสองกุมารขึ้นมาจากสระบัวแล้ว ก็ตรัสบอกว่าพระองค์ได้ประทานให้แก่ชูชกแล้ว
 แม้สองกุมารจะไม่ขัดข้อง แต่ก็แสดงออกให้เห็นถึงความทุกข์ที่ต้องตกเป็นทาสของผู้อื่นทูลวิงวอน
 พระองค์ พระเวสสันดรนั้น ก็ยังสงสารเป็นกำลังจึงได้ให้แนวทางชี้แนะแก่สองกุมารเพื่อความเป็นไท
 แก่พระโอรสพระธิดาทั้ง ๒ พระองค์ ดังข้อความว่า ข้าแต่พระอัยกา พระบิดาทรงตราคาหม่อมฉันมี
 ค่าเท่าราคาทองคำ ๑,๐๐๐ แห่ง ทรงตราราคาน้องกันหาชินาราชกัญญาด้วยสัตว์พาหนะมีช้างเป็นต้น
 อย่างละ ๑๐๐^{๑๐๐} อันแสดงให้เห็นถึงความมีพระกรุณาที่มีต่อชูชกผู้ตกทุกข์ได้ยาก และพระโอรส
 พระธิดา ซึ่งต้องกลายเป็นทาสของชูชก พระเวสสันดรนั้น เมื่อทรงบริจาคนพระโอรสพระธิดาเป็น
 ทานแล้ว ก็ทรงเบิกบานพระทัย ยินดีต่อชูชกผู้เป็นปฏิคาหกที่ได้รับสิ่งที่ตนเองปรารถนา อันแสดงให้
 เห็นถึงความมีมุทิตาธรรม ซึ่งเป็นหลักธรรมอย่างหนึ่งในพรหมวิหาร ๔ ดังข้อความว่า ปางนั้นสมเด็จพระ
 พระบรมนราพิสุทธิพุทธางกูร ได้ฟังพราหมณ์อธิบายทูลขอสองกุมาร มีน้ำพระทัยขึ้นบานเิบอาบ
 ด้วยกุศลลาภอันเลิศฟ้า อุปมาเหมือนบุรุษอันยากไร้ มีผู้นำทรัพย์มานับให้พันตำลึงถึงมือแล้วเมื่อใด
 น้ำพระทัยท้าวเธอปราโมทย์เหมือนฉะนั้น^{๑๐๑} เป็นหลักธรรมข้อที่ ๑๐ ในพุทธการกธรรม ได้แก่ ธรรม
 ที่ทำให้เป็นพระพุทธเจ้ามี ๑๐ ประการ คือ (๑) ทาน (๒) ศีล (๓) เนกขัมมะ (๔) ปัญญา (๕) วิริยะ
 (๖) ขันติ (๗) สัจจะ (๘) อธิษฐาน (๙) เมตตา (๑๐) อุเบกขา^{๑๐๒} จากการศึกษาในกัณฑ์กุมารนี้
 พบว่า พระเวสสันดรทรงตั้งอยู่ในอุเบกขาธรรม ดังข้อความว่า เมื่อพระกัณหาชินาราชกุมารน้อยทรง
 พิลาปราพันมีพระวรกายสันเสด็จไปอยู่พระเวสสันดรมหาสัตว์ทรงเศร้าโศกาดูรเป็นกำลังพระทัยวิบัติ
 เราร้อนเมื่อพระนาสิกไม่พอจะระบายลมอัสสาสะปัสสาสะก็ต้องระบายลมอัสสาสะปัสสาสะอันร้อน
 ออกทางปากพระอัสสุชลเป็นดังหยาดพระโลหิตไหลออกจากพระเนตรทั้งสองพระเวสสันดรมหาสัตว์
 ทรงดำริว่าทุกข์ใหญ่เห็นปานนี้เกิดขึ้นเพราะความสเนหาหาใช้เกิดขึ้นเพราะเหตุอย่างอื่นไม่
 เพราะฉะนั้นควรที่เราจะต้องมีจิตเป็นกลางวางไว้ในอุเบกขาอย่าทำความสเนหาอาวรณ์ครั้นทรงดำริ

^{๙๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๒๔.

^{๙๙} ชู.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๑๔๗/๕๑๗.

^{๑๐๐} ชู.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๓๒๔/๕๔๓.

^{๑๐๑} กรมศิลปากร, มหาเวสสันดรชาดก สำนวนเทศนา ๑๓ กัณฑ์, หน้า ๑๖๐.

^{๑๐๒} ชู.พุทธ.อ. (ไทย) ๑๑๕/๑๕๖.

อย่างนี้แล้วจึงทรงบรรเทาความเศร้าโศกเห็นปานนั้นด้วยกำลังแห่งพระญาณของพระองค์ประทับนั่งอยู่ด้วยอาการอันเป็นปกติ^{๑๐๓}

จึงสรุปได้ว่าพรหมวิหารธรรมเป็นหลักธรรมที่ทำให้พระองค์สามารถปฏิบัติเกื้อกูลแก่ผู้อื่น โดยเฉพาะในส่วนอุเบกขาที่ทำให้การบำเพ็ญทานบารมีในส่วนปิยบุตรทานสำเร็จ สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า “เราเป็นผู้วางเฉยในสุขและทุกข์ ในยศและความเสื่อมยศเป็นผู้เสมอในสิ่งทั้งปวงนี้เป็นอุเบกขาบารมีของเรา”^{๑๐๔} อุเบกขา จึงจัดเป็นบารมีประการที่ ๑๐ ที่ทำให้การบำเพ็ญปิยบุตรทานสำเร็จไปได้ด้วยดีและเป็นหลักธรรมที่จักให้บรรลुพระโพธิญาณได้การที่พระเวสสันดรทรงตั้งอยู่ในอุเบกขาธรรมคือความเป็นกลางในความเปลี่ยนแปลงของสิ่งทั้งปวงได้ จึงจัดว่าพระองค์นั้นดำรงอยู่ในอุเบกขาบารมีด้วย

๒.๓.๘ หลักภูมิสัตบุรุษ^{๑๐๕}

ภูมิธรรมสำหรับสัตบุรุษ มี ๒ ประการ คือ ๑) กตัญญูตา คือความเป็นผู้รู้อุปการะที่เขาทำแล้วและตอบแทน ๒) กตเวทิตา ความเป็นผู้รู้จักคุณค่าแห่งการกระทำดีของผู้อื่นและแสดงออกเพื่อบูชาความดีนั้น^{๑๐๖} หลักธรรมทั้ง ๒ ประการนี้จัดเป็นภูมิธรรมของสัตบุรุษ จากการศึกษาในกัณฑ์กุมารนี้ พบว่า พระชาลีและพระกัณหาเป็นแบบอย่างของลูกผู้กตัญญูกตเวทิต่อบิดา ดังเช่นปรากฏข้อความว่า แม้อันว่าพระชาลีราชกุมาร เมื่อได้สดับเรื่องราวการพระปิตุราช จึงคิดว่าอาตมานี้เป็นลูกกษัตริย์ชาติตียะยอद्यิง อะไรจะมานั่งนิ่งให้พระบิดาเรียกถึงสองคำมีบังควรนัก ถึงว่าอายเฒ่าทรลักษณ์ มันจะตีดำฆ่าเสียก็ตามเกิดพระเจ้าน้องก็คิดเหมือนพระพี่ไม่ผิดเพี้ยน ขึ้นมาชบพระเศียรกอดพระบาทเบื้องซ้ายของสมเด็จพระบิดา^{๑๐๗} ซึ่งแสดงให้เห็นถึงคุณธรรมคือความกตัญญูกตเวทิต่อบิดามารดา อันเป็นหลักธรรมให้บุคคลนั้นๆ เป็นคนดีตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา

สรุปได้ว่า หลักธรรมคือ ภูมิสัตบุรุษ กล่าวคือกตัญญูตา และกตเวทิตา เป็นหลักธรรมที่ทำให้ผู้ประพฤตินั้นเป็นคนดี เป็นตัวอย่างที่ดีของสังคม ทำให้สัตว์โลกมีความผูกพันช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ไม่ทำลาย หรือทะเลาะกัน เหตุมีความสำนึกอยู่เสมอถึงคุณความดีที่มีต่อตนและต้องการตอบแทนคุณ ด้วยการแสดงออกหรือประการให้ผู้อื่นทราบถึงบุคคลที่มีพระคุณ

๒.๓.๙ หลักพรหมจรรย์^{๑๐๘}

^{๑๐๓} พ.ชา.อ. (ไทย) ๑๐/๒๑๗๑/๕๕๖.

^{๑๐๔} พ.จริยา. (ไทย) ๓๓/๑๒๒/๗๗๔.

^{๑๐๕} อัง.ทก. (ไทย) ๒๐/๓๓/๗๗.

^{๑๐๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๖๗.

^{๑๐๗} กรมศิลปากร, มหาเวสสันดรชาดก ล้านวาทะสนา ๑๓ กัณฑ์, หน้า ๑๖๙.

^{๑๐๘} คำว่า พรหมจรรย์ หมายถึงความประพฤติประเสริฐ คือ ทาน (การให้) ไวยาวัจจะ (การชวนชวนช่วยเหลือ) ปัญจสึละ (ศีลห้า) อัปปมัญญา (การประพฤติพรหมวิหารอย่างไม่มีขอบเขต) เมถุนวิริติ (การงดเว้นจากการเสพเมถุน) สทาร์สันโดช (ความยินดีเฉพาะคู่ครองของตน) วิริยะ (ความเพียร) อุโปสถังคะ (องค์อุโปสถ) อริยมรรค (ทางอันประเสริฐ) และศาสนา (พระพุทธศาสนา) ในที่นี้หมายถึง ถึงศาสนา ที.สี.อ. (ไทย) ๑๙๐/๒๔๔ - ๒๔๗.

จริยอันประเสริฐ หมายถึงความประพฤติเว้นเมถุนธรรม^{๑๐๙} จากการศึกษาในกัมมนี้พบว่า พระเวสสันดรนั้นทรงตั้งมั่นในพรหมจรรย์ คือ ปัญจศีล (ศีลห้า) และเมถุนวิริติ (การงดเว้นจากการเสพเมถุน) อย่างชัดเจน ในคราวที่พระนางมัทรีนั้น ฝันร้าย และไม่อาจรอนจนาเข้าได้ จึงเสด็จไปยังอาศรมของพระเวสสันดร และกราบทูลขอให้พระเวสสันดรทรงทำนายฝันให้ แม้พระเวสสันดรนั้นเมื่อจะทำนายฝัน ก็ไม่ทรงละเมิดศีลข้อสาม คือการกล่าวเท็จแต่ประการใด แต่เพียงประเดี๋ยวแล้วตรัสตอบให้พระนางมัทรีทรงเบาพระทัยดังข้อความว่า เออเ้าเจ้ามาไยเวลาปานฉนี้พระน้องเอ๋ย ผิดเวลากาล ฤเจ้าลืมนำปฏิญาณแรกนิยามว่าจะไม่คบหาสมาคมกันเป็นเชิงชั้นฉนั้นชราวาส เวลานี้ก็ผิดประหลาดอยู่แล้วนะเจ้า ไยเล่าจึงลวงมา ... จึงมีสุนทราธิบายด้วยพระปัญญา ว่า ดูกรรมมัทรี เป็นเหตุทั้งนี้ด้วยเจ้าเป็นนางกษัตริย์ เคยเสวยไอศูรย์สมบัติอันอุดม เจ้าเคยสถิตบรรทมพระยี่ภู่อ่อนลออสำอองงค์ ยามเมื่อเจ้าจะโสรจสรองเสวยล้วนแต่เครื่องสุพรรณภาชน์ ยามเมื่อเจ้าเยื้องยุรยาตรก็มีได้อย่างลงเหยียบดินกระเดื่องใจ บัดนี้เจ้ามาตกไรรินราศปราศจากที่อันเจริญ ออกมาโศกศัลย์แสนกันดารเดินในดงดอนต้อดแดดลม เสวยแต่ผลไม้อันเปรี้ยวขมเผื่อนผาด นอนเหนือใบไม้ปูลาดล้วนแต่ละอองทราย เทพยเจ้าย่อมยกย้ายซึ่งราศี ธาตุทั้งสี่นั้นวิปริต จึงเสวยสุบินนิมิตผิดประหลาดลามก เจ้าจะสะดุ้งตกพระทัยไปไยมี จงกลับไปยังคณธกฏีโดยสำราญ^{๑๑๐}

สรุปได้ว่า พรหมจรรย์คือการประพฤติอันประเสริฐ ซึ่งเป็นวัตรปฏิบัติของพระเวสสันดรราชกษัตริย์นั้นคือ การรักษาศีล ๕ และการงดเว้นจากการเสพเมถุนธรรม ซึ่งเป็นหลักธรรมอีกประการหนึ่งที่พระองค์ทรงบำเพ็ญในระหว่างประพฤติปฏิบัติอยู่ ณ เขาวงกต ป่าหิมพานต์

๒.๓.๑๐ หลักอริยสัจ^{๑๑๑}

ความจริงอันประเสริฐ, หรือความจริงที่ทำให้ผู้เข้าถึงกลายเป็นอริยะ^{๑๑๒} มี ๔ ประการ คือ

๑) ทุกขอริยสัจ (อริยสัจคือทุกข์) คือ คือ ขาติ (ความเกิด) เป็นทุกข์ ขรา (ความแก่) เป็นทุกข์ มรณะ (ความตาย)เป็นทุกข์ โสกะ (ความโศก) ปริเทวะ (ความคร่ำครวญ) ทุกข์ (ความทุกข์กาย) โทมนัส (ความทุกข์ใจ) อุปายาส (ความคับแค้นใจ) เป็นทุกข์ การประสบกับอารมณ์อันไม่เป็นที่รักเป็นทุกข์ ความพลัดพรากจากอารมณ์อันเป็นที่รักเป็นทุกข์การไม่ได้สิ่งที่ต้องการเป็นทุกข์ โดยย่อ อุปาทานขันธ์ ๕ เป็นทุกข์^{๑๑๓}

๒) ทุกขสมุทยอริยสัจ (อริยสัจคือเหตุเกิดแห่งทุกข์) คือ ต้นหาเป็นเหตุเกิดขึ้นในภพใหม่ สหระคตด้วยความกำหนัดยินดี เป็นเหตุผลิตเพลินในอารมณ์นั้น ๆ คือ กามตัณหา ภวตัณหา และวิภวตัณหา^{๑๑๔}

^{๑๐๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๕๘.

^{๑๑๐} กรมศิลปากร, มหาเวสสันดรชาดก ลำนวนเทศนา ๑๓ กัณฑ์, หน้า ๑๕๒ – ๑๕๓.

^{๑๑๑} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๖/๓๒๔.

^{๑๑๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๕๒๓.

^{๑๑๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๗/๓๒๔.

^{๑๑๔} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๐/๓๒๔.

๓) ทุกขนิโรธอริยสัง(อริยสังคือความดับแห่งทุกข์) คือ ความดับกิเลสไม่เหลือ ด้วยวิราคะ ความปล่อยวาง ความสละคืน ความพ้น ความไม่ติด^{๑๑๕}

๔) ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัง (อริยสังคือข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งทุกข์ คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ นั้นนั่นแล ได้แก่

๑. สัมมาทิฐิ (เห็นชอบ)	๒. สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ)
๓. สัมมาวาจา (เจรจาชอบ)	๔. สัมมากัมมันตะ (กระทำชอบ)
๕. สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ)	๖. สัมมาวายามะ (พยายามชอบ)
๗. สัมมาสติ (ระลึกชอบ)	๘. สัมมาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นชอบ) ^{๑๑๖}

จากการศึกษารายละเอียดประจำกัณฑ์นี้ พบว่าการบริจาทานของพระเวสสันดร นอกจากจะนำความปิติมาให้แก่ผู้รับแล้ว ยังนำความเศร้าโศกมาให้อีกด้วย ที่เป็นเช่นนั้นมิใช่เป็น เพราะการทำทานของพระเวสสันดร แต่เพราะความยึดมั่นถือมั่นในชั้นที่ยึดว่าเป็นของเรา ด้วยอำนาจตัณหา หรือความรักความผูกพันอันมีตัณหา ซึ่งเป็นสมุทัยเป็นมูล ความโศกเศร้าจึงเกิดขึ้น ดังพระดำรัสที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ว่า “ความโศกเกิดจากสิ่งเป็นที่รัก ภัยก็เกิดจากสิ่งเป็นที่รัก ผู้พ้นจากสิ่งเป็นที่รักได้เด็ดขาด ย่อมไม่มีความโศกและภัยจากที่ไหนเลย”^{๑๑๗} พระเวสสันดร ทรงระงับความทุกข์ทั้งปวงที่เกิดจากความรัก ด้วยหลักอริยมรรค มีองค์ ๘ จึงทำให้การบริจาทานของพระองค์ สำเร็จเป็นบารมีอันสูงสุดที่เป็นเหตุคุณเครื่องทำให้เป็นพระพุทธเจ้าได้ ความทุกข์ที่เกิดจากความรัก พลัดพราก จึงดับสิ้นไป อันแสดงให้เห็นว่า ปกติโลกนั้น ย่อมมีความจริงอยู่เพียง ๔ ประการ คือทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ การดับทุกข์ และวิถีแห่งการดับทุกข์นั่นเอง อันเป็นหัวใจหลักในการประกาศพระศาสนาของพระพุทธเจ้า อริยสัง หรือความจริง ๔ ประการนี้ เป็นความจริงที่ทำให้คนให้เป็นพระอริยะ ในที่สุด

สรุปได้ว่า หลักธรรมคืออริยสัง เป็นหลักธรรมอีกประการหนึ่งที่ทำให้การดำเนินเนื้อเรื่อง ในกัณฑ์กุมารนีสมบุรณ์ เนื่องจากทำให้เห็นความเปลี่ยนแปลงและความเป็นจริงของชีวิต ทำให้เห็นทุกข์ที่เกิดจากความรักความยึดติด การพ้นจากความทุกข์นั้นได้จะต้องมีทางสายกลางคืออริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นหลักในการดำเนินชีวิต

จากการศึกษาหลักธรรมที่ปรากฏในมหาชาติเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมารนี ผู้วิจัยจึงสรุปได้ว่า หลักธรรมที่ปรากฏในกัณฑ์กุมาร ปรากฏผ่านบุคคลในท้องเรื่อง แบ่งเป็น ๑๐ หลักธรรมใหญ่ คือ ๑) หลักปฏิสันถาร ๒) หลักศรัทธา ๓) หลักปัญญา ๔) หลักสัปปุริสธรรม ๕) หลักทาน ๖) หลักโยนิโสมนสิการ ๗) หลักพรหมวิหาร ๘) หลักภูมิสัตบุรุษ ๙) หลักพรหมจรรย์ ๑๐) หลักอริยสัง ซึ่งทำให้การบำเพ็ญทานบารมีในส่วนปิยบุตรทาน อันเป็นหนึ่งในปัญจมหาบริจาท ซึ่งพระโพธิสัตว์จะต้องบำเพ็ญให้สำเร็จ เพื่อตัดความเห็นแก่ตัวออกไป เป็นการละความต้องการส่วนตน เพื่อให้สำเร็จประโยชน์แก่ส่วนรวม ที่จะทำให้สำเร็จความเป็นพระพุทธเจ้าได้นั่นเอง

^{๑๑๕} ธี.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๑/๓๓๒.

^{๑๑๖} ธี.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๕.

^{๑๑๗} พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๑๒/๙๕.

๒.๔ คุณค่าของมหาชาติเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมาร

คุณค่าของมหาชาติเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมาร กล่าวถึงคุณค่าของมหาชาติเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมารที่มีต่อสังคมไทย โดยผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นดังต่อไปนี้

๒.๔.๑ คุณค่าด้านสังคม

มนุษย์จะต้องเกี่ยวเนื่องกันในสังคมที่ต้องอยู่ร่วมกันนั้น ในพระพุทธศาสนามีหลักธรรมสำหรับเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของกันและกันไว้ หลายประการ ที่ปรากฏชัดเจนในมหาชาติเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมารนี้ คือ ๑) หลักปฏิสันถาร ๒) หลักศรัทธา ๓) หลักปัญญา ๔) หลักสัปปุริส-ธรรม ๕) หลักทาน ๖) หลักโยนิโสมนสิการ ๗) หลักพรหมวิหาร ๘) หลักภูมิสัตบุรุษ ๙) หลักพรหมจรรย์ ๑๐) หลักอริยสัจซึ่งหลักธรรมเหล่านี้ ล้วนเป็นหลักธรรมที่ทำให้เกิดสังคมสันติสุขได้ การเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมาร ย่อมเป็นลักษณะการปลูกฝังความผูกพันระหว่างสังคม ให้เอื้อเพื่อเอื้อแผ่ มีเมตตาธรรมต่อกัน ปฏิบัติต่อกันอย่างเหมาะสมเนื้อหาในมหาชาติเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมารการแสดงออกถึงความสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์ในระดับครอบครัว ทำให้เป็นแบบอย่างทางจริยธรรมชั้นสูงในการอยู่กันสร้างความสุขร่วมกันในระดับครอบครัวอันจะส่งผลให้มีสันติสุขในระดับสังคมอื่นๆ มีสังคมชุมชน สังคมชาติและสังคมประชาชาติอย่างมั่นคงต่อไปอาจสรุปได้ว่า สิ่งที่ผู้คนในสังคมได้จากการมีเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมาร มี ๒ ประการ ดังจะนำเสนอต่อไปนี้

๑) แบบอย่างชีวิตครอบครัวที่ดี

ครอบครัว จัดเป็นสังคมที่เล็กที่สุด และมีความสำคัญที่สุด สิ่งแวดล้อมทางสังคม จึงถือว่าเป็นตัวแปรที่สำคัญมาก ในการดำเนินชีวิตของผู้คน ซึ่งจะนำไปสู่สิ่งที่ดี หรือไม่ได้ดี ผลกระทบที่เกิดจากตัวแปรนี้มีอิทธิพลต่อเยาวชนอย่างรุนแรง เยาวชนผู้บริสุทธิ์ที่เกิดมาในท่ามกลางสังคมนั้น จะเลี้ยวหนีไปทางไหนได้เมื่อเขาเห็นตัวอย่างที่ไม่ดี กลับกันหากเยาวชนอยู่ในสภาพสังคมที่ดี มีตัวอย่างที่ดีก็จะส่งผลต่อการดำเนินชีวิตที่ดี และมั่นคงยิ่งขึ้น ในพระพุทธศาสนา ถือว่า มารดาบิดาผู้อ่อนนุเคราะห์ประชาท่านเรียกว่าพรหม^{๑๑๘} เพราะว่า บิดามารดาปฏิบัติต่อลูกด้วยหลักพรหมวิหารธรรม ๔ ประการ คือ เมตตา กรุณา มุติตา และอุเบกขาไม่คำนึงความผิดที่บุตรทำไป พร้อมทั้งจะให้ภัย มุ่งหวังแต่ความเจริญแก่บุตร นำประโยชน์เกื้อกูลและความสุขมาแก่บุตร^{๑๑๙} ในเนื้อความในกัณฑ์กุมารนี้ พระนางมัทรีแม้จะบวชเป็นฤๅษีอยู่ในป่า เมื่อคราวฝันร้าย ด้วยความรักในพระโอรสพระธิดา ก็ยังขมใจไม่นึกถึงสัญญาที่ได้ให้ไว้กับพระเวสสันดร รีบไปทูลถามพระเวสสันดร แม้จะเป็นเวลาวิกาลก็ตาม นี้เพราะความรักที่มีต่อพระโอรสพระธิดา พระเวสสันดรแม้จะทรงบริจาคพระโอรสพระธิดาให้กับพราหมณ์ชุก โดยหวังพระสัมมาสัมโพธิญาณก็จริง แต่โดยเนื้อแท้แล้ว อาจมองได้อีกนัยหนึ่งว่าเป็นเพราะทรงปรารถนาดีต่อพระโอรสพระธิดา ที่จะให้พ้นจากความเป็นฤๅษีอยู่ในป่า ดังที่พระพิมลธรรม (ชอบ อนุจารี) ราชบัณฑิต ได้ปริทัศน์ไว้ว่า “ข้าพเจ้าขอแย้ง ด้วยได้ใคร่ครวญดูโดยความเป็นธรรมดีแล้ว เอาที่ไฉนมาพูดว่า พระเวสสันดรไม่รักลูก แต่พระองค์รักลูกอย่างนักปราชญ์ มุ่งอนาคตของลูกมากกว่า ถ้าอยู่กับพ่อไม่มีทางดี มีแต่จะเลวลงแล้ว ให้เขาดีกว่า เมื่อเห็นว่าลูกจะดี มีความสุขความเจริญ

^{๑๑๘} พุ.อิตติ. (ไทย) ๒๕/๑๐๖/๔๘๕.

^{๑๑๙} อด.ตัก.อ. (ไทย) ๒/๑๑๑/๑๑๑-๑๑๒, พุ.อิตติ.อ. (ไทย) ๑๐๖/๓๗๙-๓๘๔

ต่อไป”^{๑๒๐} การให้พระโอรสพระธิดาเป็นทาน จึงดีกว่าจะรังแกเอาไว้ในป่า อีกทั้งยังเป็นหนทางให้พระองค์ได้กลับพระนครอีกด้วย ดังจะเห็นได้จากการตั้งราคาค่าไถ่ตัวของพระกัณหา พระชาลีที่มีราคาสูง ซึ่งคนธรรมดาสามัญไม่อาจจะไถ่ถอนได้ ความรักที่พระเวสสันดรมีให้กับพระโอรสพระธิดานั้น จึงเป็นความรักที่แท้จริง ผิดกับบางคนเลี้ยงลูกก็มุ่งหวังประโยชน์เพียงจะเอาลูกไว้ใช้เลี้ยงน้องเลี้ยงควาย เลี้ยงไก่ เอาไว้ช่วยงานเท่านั้น แม้พระโอรสพระธิดาก็มีความกตัญญูทวนต่อพระบิดา แม้จะต้องไปเป็นทาสของผู้อื่นก็ยินยอม ไม่ขัดคินหรือคัดค้านแต่ประการใด ด้วยหวังเพียงทำความปรารถนาของพระเวสสันดรผู้เป็นพระบิดาให้สำเร็จ ดังปรากฏข้อความว่า เจ้าทั้ง ๒ จงเป็นดุจยานนาวาของพ่ออันไม่โยกโคลงในสาครคือภพเกิด พ่อจักข้ามฝั่งคือชาติ จักช่วยสัตว์โลกพร้อมด้วยเทวโลกให้ข้ามด้วย^{๑๒๑} แม้พระโอรสทั้ง ๒ เมื่อฟังก็ยังไม่เข้าใจสิ่งที่พระบิดาพูดนัก แต่ด้วยความกตัญญูทวนต่อพระบิดา จึงยินยอมเป็นทาสของพระเวสสันดร จะเห็นได้ว่า พระชาลีกัณหา เป็นเด็กดี ว่องไว รักพ่อ อันธรรมดาลูกจะรักพ่อได้แบบนี้ พ่อจะต้องปลูกความรักลงในลูกด้วยคุณธรรมไม่น้อยทีเดียว ไม่อย่างนั้นแล้ว จะไม่รักพ่ออย่างนี้”^{๑๒๒} พระนางมัทรีแม้จะเป็นห่วงพระโอรสพระธิดาเป็นอย่างยิ่ง แม้กลับมายังอาศรมไม่พบสองกุมาร ก็เสด็จตามหาจนรุ่งสาง ต่อเมื่อภายหลังได้ทราบข่าวว่าพระเวสสันดรบริจาคให้กับชูชกไป พร้อมได้รับฟังเหตุผลจากพระสวามี ก็ทรงอนุโมทนายินดี^{๑๒๓}

สรุปได้ว่า ชีวิตครอบครัวของพระเวสสันดรนั้น นับว่ามีคุณค่าเป็นแบบอย่างครอบครัวที่ดี ทั้ง ๔ กษัตริย์นั้น มีความรักความเมตตาต่อกัน ห่วงหาอาทรต่อกัน ห่วงดีต่อกันเสมอ เมื่อถึงคราวต้องพลัดพรากจากกันก็วางเฉยเสียได้ พระนางมัทรีแม้จะต้องทุกข์เพียงใด เมื่อทราบจากพระเวสสันดรว่า ได้ให้แก่ชูชกไป ก็ยินดีในทานของพระเวสสันดร ส่วนพระโอรสทั้ง ๒ ก็ดำรงอยู่ในฐานบุตรที่ดี มีความกตัญญูทวนต่อพระบิดา อันเป็นแบบอย่างที่มีคุณค่าต่อวิถีชีวิตของคนในสังคมไทยสืบมา

๒) แบบอย่างทางจริยธรรม

มหาชาติเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมารนี้ แสดงให้เห็นถึงจริยธรรมขั้นสูงสุด ที่มนุษย์ผู้ปรารถนาความเป็นพระพุทธรูปเจ้าจะต้องทำคือ การบริจาคบุตรเป็นทาน ซึ่งเป็นทานบริจาคประการหนึ่ง ในมหาบริจาคทาน การบริจาคบุตรเป็นทาน เพื่อแลกกับพระโพธิญาณ คือการตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น แสดงให้เห็นว่า พระโพธิญาณนั้น เป็นเรื่องที่บรรลุได้ยากยิ่ง เพราะการที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธรูปเจ้านั้น ต้องใช้เวลามากในการพัฒนาจิตให้แกร่ง เหมือนเพชรจึงจะตัดสิ่งที่ยากกว่าได้ แนวคิดในการบริจาคบุตร ในมหาชาติเวสสันดรกัณฑ์กุมารนี้ พิสูจน์ให้เห็นว่า จิตของพระองค์ได้พัฒนาถึงที่สุดแล้ว^{๑๒๔} พระอรุณกถาจารย์ได้อธิบายถึงการบริจาคบุตรทานเป็นเหตุประการหนึ่งที่จะทำให้สำเร็จเป็นพระพุทธรูปเจ้าดังข้อความว่า พระโพธิสัตว์ทั้งปวงไม่ทรงบริจาคมหาบริจาค ๕ ประการ คือ (๑) การบริจาคทรัพย์ (๒) การบริจาคอวัยวะ (๓) การบริจาคบุตร หากเคยเป็นพระพุทธรูปเจ้า

^{๑๒๐} พระพิมลธรรม (ชอบ อนุจารีมหาเถร), **ปริตรศน์เวสสันดรชาดก**, หน้า ๑๗๓.

^{๑๒๑} ชู.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๑๑๔/๕๑๒.

^{๑๒๒} พระพิมลธรรม (ชอบ อนุจารีมหาเถร), **ปริตรศน์เวสสันดรชาดก**, หน้า ๑๖๘.

^{๑๒๓} ดูรายละเอียดในกรมศิลปากร, **มหาเวสสันดรชาดก สำนวนเทศนา ๑๓ กัณฑ์**, หน้า ๒๐๔ – ๒๐๕.

^{๑๒๔} สมหมาย เปรมจิตต์, **มหาเวสสันดรชาดก วิเคราะห์ทางสังคมและวัฒนธรรม**, หน้า ๙๘ – ๙๙.

ไม่^{๑๒๕} พระเวสสันดร เมื่อจะทรงประทานสองกุมารให้กับชูชก ก็ทรงทำความปรารถนาหวังพระโพธิญาณตั้งข้อความว่าอิห์ทำนุเดชะผลทานในครั้งนี้นี้จึงสำเร็จ แต่พระสร้อยสรเพชฌัญษณาวรรณญาณในอนาคตกาลเบื้องหน้าโน้นเกิด^{๑๒๖} ฉะนั้น การที่มนุษย์จะได้มาอุบัติเป็นพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งนั้น จึงแสนยาก ดังพระพุทธพจน์ว่า การที่พระพุทธเจ้าทั้งหลายจะเสด็จอุบัติขึ้นก็ยิ่งยาก^{๑๒๗} เพราะจะต้องบำเพ็ญบารมีด้วยความพยายามอันยิ่งใหญ่จึงจะสำเร็จได้ และจะต้องใช้เวลาหลายพันโกฏีกัปจึงจะเสด็จอุบัติขึ้นได้^{๑๒๘} กษัตริย์ทั้ง ๔ พระองค์ และพราหมณ์ชูชก เป็นแบบอย่างทางจริยธรรมที่ดี โดยเฉพาะในมหาชาติเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมาร กล่าวคือ พระเวสสันดรเป็นแบบอย่างทางจริยธรรมในการบำเพ็ญทานบารมี จริยวัตรของพระองค์ตลอดระยะเวลาที่ทรงอยู่ ณ เขาวงกต ป่าหิมพานต์ ทรงศีล ๕ บำเพ็ญพรหมจรรย์อย่างเคร่งครัด ทรงเป็นที่รักใคร่ของสัตว์นานาชนิด ทรงเอาใจใส่พระโอรสพระธิดาเป็นอย่างดี เมื่อมีผู้มาขอสองกุมาร ก็ทรงบริจาคให้ โดยไม่ยึดติดกับสิ่งที่บริจาคไปแล้ว แม้ชูชกจะกระทำการหมยาบช้ำต่อพระพักตร์ก็ตาม ก็ทรงพระขันติ พิจารณาถึงสิ่งที่พระองค์ทรงบริจาคไป พระมัทรีนั้น เสด็จติดตามพระราชสวามีมาอยู่ป่า ก็ทรงอิริยาบถ ทรงศีล ๕ ประพฤติพรหมจรรย์เช่นกัน และทรงปฏิบัติพระเวสสันดรราชฤๅษีพร้อมทั้งพระโอรสพระธิดาตามที่ทรงให้ปฏิญาณไว้ตั้งแต่แรก สองกุมารก็ดำรงตนเป็นฤๅษีตามพระชนกพระชนนี ตั้งอยู่ในโอวาทของทั้ง ๒ พระองค์ ซึ่งเป็นแบบอย่างฝ่ายดีในการดำรงตนอยู่ในจริยธรรม ส่วนชูชกนั้น แม้จะเป็นขอทาน ก็มีปรีชาไหวพริบ รู้จักประมาณ รู้จักกาลที่เหมาะสม ไม่ได้หยิบฉวยเอาของผู้อื่นที่ไม่ได้ให้ เมื่อได้มาแล้วก็รู้จักรักษา ซึ่งเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตตามอัตภาพ อาจดูเหมือนเป็นผู้โง่โง่เขลา มากด้วยเล่ห์กลอุบาย แต่โดยเนื้อแท้แล้ว ชูชกก็นับว่า เป็นผู้ฉลาด รอบรู้ และสามารถนำตนให้พ้นจากอันตรายทั้งปวงได้ ดังที่พระพิมลธรรม ได้ปริทรรศน์ไว้ว่า ชูชกเป็นคนฉลาดมาก จึงสามารถผ่านเจตบุตรนายประตูป่า ผ่านอัจจุตฤๅษีมาได้โดยสวัสดิ์^{๑๒๙}

สรุปได้ว่า บุคคลทั้ง ๕ ที่ปรากฏในเนื้อความของมหาชาติเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมารนี้ เป็นแบบอย่างจริยธรรมที่ดีได้ทั้งนั้น พระเวสสันดร เป็นแบบอย่างผู้บำเพ็ญเพียรเพื่อต้องการบรรลุพระโพธิญาณ พระนางมัทรี เป็นแบบอย่างผู้สนับสนุนการบำเพ็ญเพียรของสามี พระชาลีกัณหาเป็นแบบอย่างของลูกที่ประพฤติดนอยู่ในหน้าที่บุตรที่ดี และชูชกเป็นแบบอย่างของผู้ดำเนินชีวิตด้วยความฉลาดรอบคอบ

๒.๔.๒ ด้านคุณธรรม

มหาชาติเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมาร แม้จะเน้นหนักในเรื่องของการให้ทานที่สะท้อนให้เห็นหลักจริยธรรมที่หลากหลายมีทั้งอรรถรสคติเตือนใจชีวิตความเป็นอยู่ร่วมกันคุณค่าของธรรมชาติดิถีธรรมเกี่ยวกับเรื่องการเสียสละความสามัคคีการอนุเคราะห์ผู้อื่นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์มนุษย์กับธรรมชาติโดยมีพระเวสสันดรเป็นตัวเอกคือเป็นพระโพธิสัตว์บำเพ็ญทานบารมีที่เป็น

^{๑๒๕} ชู.ชา.อ. (ไทย) ๑๐/๒๑๕๙/๕๔๒.

^{๑๒๖} กรมศิลปากร, มหาเวสสันดรชาดก สำนวนเทศนา ๑๓ กัณฑ์, หน้า ๑๗๑.

^{๑๒๗} ชู.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๘๒/๙๐.

^{๑๒๘} ชู.ธ.อ. (ไทย) ๖/๙๓.

^{๑๒๙} พระพิมลธรรม (ชอบ อนุจารีมหาเถร), ปริทรรศน์เวสสันดรชาดก, หน้า ๑๖๓.

จุดสำคัญของเรื่องผู้วิจัยเห็นว่าการที่ผู้แต่งพยายามสอดแทรกความเป็นสาระลงไปในเรื่องก็เพื่อที่จะสร้างกรอบแห่งความคิดที่ต้งามให้เกิดขึ้นในสังคมไทยให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขโดยยกเอาบทบาทของพระเวสสันดรพระนางมัทรีพระกุมารทั้งสองและชูชก ดังนี้

๑. ขันติ ความอดทน พระเวสสันดรเป็นตัวอย่างในใช้ความอดทนๆ นี้ เป็นคุณธรรมที่สืบทอดกันมาเป็นเวลานาน ซึ่งหมายความว่า ผู้ที่มีความอดทน ย่อมจะประสบความสำเร็จอย่างงดงามการบำเพ็ญพระบารมี โดยเฉพาะทานบารมีของพระเวสสันดรนั้น พระองค์ใช้ทั้งพระปรีชาความรู้และความอดทน ซึ่งทำให้พระองค์ได้ความสำเร็จในที่สุดดังข้อความว่า เวสสันดร เป็นอย่างไร ท่านไม่รู้ความที่บุตรและบุตรที่ปรีชาให้ไปเป็นทาสและทาสี แก่ชนเหล่าอื่น จะนำมาซึ่งความทุกข์ดอกหรือเราจักตามไปฆ่าชูชกเพราะเหตุไรเล่า แล้วทรงดำริต่อไปว่า ขึ้นชื่อว่าปรีชาทานแล้วมาตามเดือตร้อนในภายหลัง หากสมควรแก่ท่านไม่ ทรงตัดพ้อพระองค์เองอย่างนี้แล้ว ทรงอธิษฐานสมათานศีลมัน โดยมนสิการว่า ถ้าชูชกฆ่าลูกทั้ง ๒ ของเรา ตั้งแต่เวลาที่เราปรีชาแล้ว เราจะไม่ง่วงอะไรแล้วเสด็จออกจากภายในบรรณศาลา ประทับนั่งใกล้ประตูบรรณศาลา เหมือนรูปปฏิมาทองคำบนแผ่นศิลา^{๑๓๐}

๒. เมตตากรุณา ความรักความสงสาร พระนางมัทรี เป็นตัวอย่างในด้านความรักความสงสารๆ นี้ เป็นคุณธรรม ที่ปลูกฝังผ่านความรักที่มารดามีต่อบุตร แม้จะต้องทุกข์เพียงใด ความรักที่แม่มีให้บุตรนั้น ไม่วันเสื่อมคลาย เมื่อรู้ว่าลูกจะต้องมีทุกข์ก็รีบชวนขวยเพื่อเปลื้องทุกข์นั้นการแสดงออกถึงความเมตตากรุณาที่พระนางมัทรีมีให้กับพระราชโอรสพระราชธิดานี้ปรากฏชัดเจนยิ่งขึ้นในมหาชาติเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมารนี้ ดังข้อความว่า พ่อกุมารและแม่กุมารี วันนี้แม่ฝันร้าย เจ้าทั้ง ๒อย่าประมาท แล้วเสด็จเข้าไปเฝ้าทูลให้มหาสัตว์รับพระโอรสพระราชธิดาด้วยคำว่า ข้าแต่สมมุติเทพ ขอพระองค์โปรดอย่าได้ประมาทในทวารทั้ง ๒^{๑๓๑} แม้จะเป็นเพียงความฝันพระนางมัทรีก็แสดงออกให้เห็นเป็นรูปธรรม และจากข้อความพิลาปรำพันของสองกุมารถึงพระชนนีซึ่งแสดงให้เห็นว่า พระมารดานั้นมีความรักความเอ็นดูต่อบุตรยิ่งกว่าบิดา ดังคำรำพันของพระชาลีว่า ได้ยินว่าคนบางคนในโลกนี้ ได้พูดความจริงไว้อย่างนี้ว่า บุตรใด ไม่มีมารดาของตนเอง บุตรนั้นก็เหมือนไม่มีบิดา^{๑๓๒} ซึ่งแสดงออกมาจากความน้อยใจต่อพระบิดา และจากข้อความร้องเรียกให้พระมารดาตามมาช่วยดังข้อความว่า โภณโต เทวสงฆาโย ข้าแต่เทพยดาเจ้าทั้งหลายเอ๋ย อันศักดิ์สิทธิ์ สถิตในเครือหญ้าลาดวัลย์ อันทรงพิทยกรรมแลพิทยเนตร ได้โปรดเกศเกล้ากระหม่อมฉันด้วยช่วยบอกพระมารดา ว่า ยังมีพราหมณ์ชราบุรุษโทษ พาลูกทั้งสองโสดมาทางนี้ ชื่อว่ากัณหาชาลีได้สั่งความ ให้พระมารดาเร่งติดตามมาให้จงได้^{๑๓๓} ซึ่งแสดงให้เห็นความรักความกรุณาของพระนางมัทรี

๓. กตัญญูกตเวทิตา ความรู้จักบุญคุณคน พระชาลีพระกัณหา เป็นตัวอย่างของความกตัญญูกตเวทิตาที่บุตรธิดาจะพึงตอบแทนบิดามารดาผู้ให้กำเนิด ในเรื่องมหาชาติเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมารนี้ แสดงให้เห็นถึงน้ำใจความกตัญญูกตเวทิตาของพระโอรสทั้ง ๒ เมื่อคราวที่พระเวสสันดรต้องการบำเพ็ญทานบารมีขั้นสูงขึ้นไป สองกุมารเห็นชูชกก็รู้ทันที่ว่า เป็นแขกผู้มาเยือน จึงได้ออกไปต้อนรับ

^{๑๓๐} พ.ชา.อ. (ไทย) ๑๐/๒๑๕๔/๕๔๒.

^{๑๓๑} พ.ชา.อ. (ไทย) ๑๐/ - /๕๑๘.

^{๑๓๒} พ.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๑๖๐/๕๑๘.

^{๑๓๓} กรมศิลปากร, มหาเวสสันดรชาดก สำนวนเทศนา ๑๓ กัณฑ์, หน้า ๑๘๑.

ถามถึงการช่วยรับบริการ แต่ถูกปฏิเสธจากพราหมณ์ชูชก ด้วยการแสดงอาการขี้นิ้วออกมาให้รู้ว่า จงถอยไป จึงพิจารณาสำรวจดูสรีระของชูชก ก็พบว่า ประกอบด้วยบุรุษไทย ๑๘ ประการ^{๑๓๔} เมื่อได้ ยินชูชกทูลขอตนกับพระราชบิดาจะให้ไปเป็นทาส ด้วยความกลัวจึงพากันหลบหนีซ่อนตัวอยู่ในสระ บัว เมื่อพระราชบิดาเรียกให้ขึ้นมาเพื่อจะทรงบริจาคน้ำให้กับชูชก ก็ทรงยินยอมโดยดี ด้วยทรงกตัญญู กตเวทิต่อพระบิดานั่นเอง แม้จะปรากฏถึงความทุกข์ร้อนที่ทั้ง ๒ พระองค์ได้ประสบตลอดระยะเวลาที่ ชูชกนำไป ถึงอย่างนั้น ทั้ง ๒ พระองค์ก็ได้ผูกอาฆาตในพระบิดาเลย ได้ทูลถวายเป็นความทุกข์ของ พระบิดาให้พระเจ้ากรุงสุยชัยได้ฟังว่า ข้าแต่สมเด็จพระอัยกา พระหทัยของพระบิดานั้นเป็นทุกข์และ เร่าร้อน มีดวงพระเนตรแดงดังดาวโรหิณี มีพระอัสสุชลหลังไหล^{๑๓๕} และปรากฏในข้อความต่อมาใน กัณท์มหาราชว่า ทั้ง ๒ พระองค์นั้นได้ทูลให้พระเจ้ากรุงสุยชัยได้เสด็จไปอัญเชิญพระราชบิดากลับ พระนครว่า ขอเดชะสมมติเทพ พระบิดาของหม่อมฉัน เป็นผู้สูงสุดแห่งชาวกรุงสี่พิภพจักไม่เสด็จมา เพราะคำของหม่อมฉันขอให้พระองค์ผู้สมมติเทพเสด็จไปทรงอภิเษกพระบิดาของหม่อมฉันด้วยโกศ ทั้งหลายด้วยพระองค์เองเถิด^{๑๓๖} ซึ่งแสดงให้เห็นความกตัญญูกตเวทิต์ซึ่งแสดงผ่านบุคลาธิษฐานคือพระ ชาลีและพระกัณหา นำมาซึ่งแบบอย่างด้านคุณธรรมแก่ชาวพุทธโดยทั่วไป

๔. กาลัญญตา ความรู้จักกาลเทศะ เป็นคุณธรรมอีกประการหนึ่งที่ปรากฏในมหาชาติ เวสสันดรชาดก กัณท์กุมาร คือ ความเป็นผู้รู้จักกาลเทศะ ซึ่งแสดงออกมาผ่านบุคลาธิษฐานคือ พราหมณ์ชูชก ซึ่งเป็นผู้มาทูลขอสองกุมาร จากพระเวสสันดร ชูชกนี้ นับว่าเป็นบุคคลที่สำคัญของ เรื่องมหาชาติเวสสันดรชาดก หากไม่มีชูชกการบำเพ็ญบารมีคือปิยบุตรทานอุปัชฌาย์ ก็คงไม่มี และ ทานอันสุดท้ายคือปิยทารทาน การบริจาครรยาที่รักก็ไม่มีเช่นกัน พระเวสสันดร ก็ไม่อาจจะบำเพ็ญ บารมีในพระชาติสุดท้ายได้ บทบาทของพราหมณ์ชูชก จึงมีความสำคัญ ชูชกนั้นเป็นคนแก่ ไม่มี การศึกษา มีอาชีพขอทาน และได้ภรรยาสาว ซึ่งเป็นจุดพลิกผันทำให้ชูชกต้องเดินทางมาขอสอง กุมารตามคำบอกกล่าวของภรรยา ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ชูชกนั้นตกอยู่ในอำนาจของกามราคะ คือความ รักที่มีต่อนางอมิตตดา ถึงอย่างนั้น ชูชกเองก็สามารถเอาตัวรอดจากภยันตรายต่างๆ มาได้โดย ปลอดภัย เมื่อมาถึงยังสถานที่ใกล้อาศรมของพระเวสสันดร ก็อาศัยประสบการณ์คาดคะเนถึงความ เป็นไปได้ว่า หากตนเข้าไปขอสองกุมารในเวลานี้ ก็จักไม่สำเร็จผล จึงได้ค้ำแรมด้านนอกหนึ่งคืน เมื่อ รุ่งเช้าแน่ใจแล้วว่าพระนางมัทรีไม่อยู่จึงได้เดินทางเข้าเฝ้าพระเวสสันดร พรรณนาคุณของพระ เวสสันดร จนแน่ใจว่าพระเวสสันดรนั้นเป็นคนมีศรัทธาชอบให้ทาน จึงได้เฝ้าปากขอสองกุมาร เมื่อได้ แล้วก็ไม่รอช้าแม้พระเวสสันดรจะขอให้รอพระนางมัทรีก่อนก็ตาม แม้ได้รับคำแนะนำจากพระ เวสสันดรว่าให้นำพระชาลีกัณหาไปยังกรุงสี่พิภพก็ไม่ยอม เมื่อคำนวณเวลาแล้วก็รีบพาสองกุมารออก เดินทาง^{๑๓๗} แสดงให้เห็นว่า ชูชกนั้นแม้จะเป็นขอทานแต่ก็รู้จักกาลเทศะ ไม่โลภมากจนเสี่ยงงาน การ รู้จักกาลเทศะ จึงเป็นคุณธรรมอีกอย่างหนึ่งที่ซึมซับสู่ผู้ฟังผ่านการแสดงการเทศน์มหาชาติเวสสันดร ชาดก กัณท์กุมาร

^{๑๓๔} ชู.ชา.อ. (ไทย) ๑๐/๒๐๘๘/๕๑๙.

^{๑๓๕} ชู.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๓๑๖/๕๔๒.

^{๑๓๖} ชู.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๓๔๒/๕๔๖.

^{๑๓๗} ดูรายละเอียดในกรมศิลปากร, มหาเวสสันดรชาดก สำนวนเทศนา ๑๓ กัณท์, หน้า ๑๖๑ -

จากการศึกษาดังกล่าว ผู้วิจัยจึงสรุปได้ว่า โดยภาพรวมแล้วเนื้อหาสาระทั้งหมดพระเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมาร นับว่าเป็นบุคลาธิษฐานที่สื่อคติธรรมซึ่งจะทำให้คนในสังคมไทยพุทธ รับคุณธรรมดังกล่าว มาดำเนินชีวิตมีความรักความเมตตาเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน มีความอดทนอดกลั้น ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต รู้จักเคารพต่อผู้ใหญ่กตัญญูทักท้วงต่อผู้มีพระคุณ และดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาท รู้จักกาลเทศะ ซึ่งรับผ่านการฟังเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมารนี้เอง

๒.๔.๓ คุณค่าด้านวัฒนธรรม

การมีเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดกก็เป็นอีกวิธีหนึ่งในการใช้ประกาศศาสนาของพระโบราณจารย์ และพระบรมกษัตริย์ไทยในอดีตในการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม จนก่อเป็นวัฒนธรรมสืบมาจนถึงปัจจุบัน การเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดกได้มีคุณค่าต่อวัฒนธรรมในสังคมไทยเป็นอย่างยิ่ง ผู้วิจัยจะนำเสนอ คุณค่าในด้านวัฒนธรรมที่ปรากฏจากการมีเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมารในด้านต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

๑) **วัฒนธรรมด้านคติธรรม** จากการศึกษาศึกษาการเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดกทำให้พบวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับคติธรรม ซึ่งเป็นหลักในการดำเนินชีวิตให้มีความเป็นอยู่อย่างปกติสุข เช่น ความขยันหมั่นเพียร ความอดทน ความอดออม ความเสียสละ ความซื่อสัตย์ต่อหน้าที่ ความกตัญญู ความมีน้ำใจกว้างขวาง ความเป็นผู้เสียสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ความเชื่อในกรรมและผลของกรรม และความรอบคอบเป็นต้น อันแสดงออกผ่านทางตัวละครต่างๆ ในเรื่องพระเวสสันดร เป็นผู้ยึดมั่นในทานบารมี สละประโยชน์ตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ทรงบริจาคพระโอรส พระธิดา ก็เพื่อประโยชน์ส่วนรวมคือการนำหมู่สัตว์ให้พ้นจากสังสารวัฏ พระมัทรี เป็นมารดาที่ดี ภรรยาที่ดี เป็นคู่บารมีของพระเวสสันดร เชื่อในกรรมและผลของกรรมเป็นต้น สนับสนุนการสร้างบารมีของพระสวามีทุกประการ พระขालิภคินา เป็นลูกที่มีความกตัญญูทักท้วง อ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ เชื้อฟ้างบิตามารดา ชุชก เป็นคนอดออม มีไหวพริบ ขยันหมั่นเพียร ซึ่งมีคุณค่าเป็นประโยชน์ทำให้คนในสังคมไทยนำมาปรับใช้ได้อย่างเหมาะสม ในเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมารนี้ได้บรรยายถึงลักษณะของแต่ละบุคคลในแง่ของคติธรรมไว้ได้เด่นชัด จึงเป็นตัวอย่างในด้านคติธรรมที่ชาวไทยนำมาปรับใช้เพื่อให้เกิดสังคมที่สันติสุขด้วยการแบ่งปัน เอื้อเฟื้อต่อกัน แม้ประสบความทุกข์จากการพลัดพรากจากกัน ก็สามารถระงับได้ด้วยขันติ ปัญญา และอุเบกขา

๒) **วัฒนธรรมด้านเนติธรรม** จากการศึกษาศึกษาการเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมาร ทำให้พบวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับเนติธรรม ซึ่งเป็นระเบียบหรือกฎหมาย หรือขนบธรรมเนียมประเพณี และระเบียบวินัยต่างๆ ที่ยอมรับว่ามีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตเช่น ความเคารพสถาบัน กษัตริย์ความเคารพกฎหมายบ้านเมือง ความเคารพมติมหาชน เคารพขนบธรรมเนียมประเพณีที่มีมาก่อน ไม่ลิดรอนตัดออก ความเคารพกฎระเบียบข้อบังคับเป็นต้น ซึ่งปลูกฝังคุณค่าเหล่านี้ให้กับคนไทยได้นำมาปฏิบัติจนถึงปัจจุบัน พระเวสสันดรชาดก ทรงความเคารพในกฎระเบียบหรือกฎหมายบ้านเมือง หรือเสียงมติแห่งมหาชนนั้น อันแสดงให้เห็นการปกครองในสมัยนั้นว่า พระราชามหากษัตริย์เองก็อยู่ภายใต้กฎหมายแห่งรัฐเช่นเดียวกับประชาชน พระองค์แม้กระทำความผิดต่อราชประเพณีก็ต้องถูกเนรเทศมาอยู่เขาวงกต ป่าหิมพานต์ ตลอดระยะเวลา ๗ เดือนทรงดำรงอยู่อย่างฤๅษีเพศ การรักษาศีล ๕ และ

ประพติพรหมจรรย์อย่างต่อเนื่อง แม้เมื่อพระนางมัทรี เข้าเฝ้าขอให้ทรงทำนายนความฝัน ก็ทรงให้พระนางอยู่ด้านนอกอาศรม^{๑๓๘} แสดงให้เห็นถึงความเคร่งครัดในกฎระเบียบอย่างชัดเจน

๓) วัฒนธรรมด้านวัตถุธรรม จากการศึกษาการเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดกทำให้พบวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับวัตถุธรรม อันเป็นวัฒนธรรมส่วนวัตถุ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินชีวิตให้เป็นไปอย่างถูกสุขลักษณะ เช่น เครื่องแต่งกาย อาหาร ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรครวมถึงสถาปัตยกรรมประติมากรรม วิจิตรศิลป์ นาฏศิลป์ ธรรมชาติเป็นต้น ซึ่งปรากฏในเรื่องเวสสันดรทั้งรูปแบบเครื่องแต่งกาย ที่อยู่อาศัย อาหารการกิน ยวดยาน และถนนหนทางต่างๆ ตลอดจนปราสาทราชวังพลม้าพลราบบพลรชและพลช้างเป็นต้น อันแสดงให้เห็นคุณค่าที่คนไทยได้นำออกมาใช้ในการดำเนินชีวิตโดยเลียนแบบทั้งด้านการปกครอง การเป็นอยู่ การใช้ชีวิต ได้อย่างเป็นระบบระเบียบ ตัวอย่างในวัฒนธรรมด้านวัตถุธรรมนี้ มีให้เห็นบ่อยในมหาชาติเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมาร ของเล่นสำหรับเด็ก ดังข้อความว่า ตุ๊กตาช้าง ตุ๊กตาม้า และตุ๊กตาวัว^{๑๓๙} ซึ่งแสดงให้เห็นวิถีการดำเนินชีวิตเกี่ยวข้องกับปัจจัยสิ่งต่างๆ ในชีวิตประจำวัน

๔) วัฒนธรรมด้านสธรรม จากการศึกษาการเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดกทำให้พบวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับสธรรม อันเป็นวัฒนธรรมที่ต้องอาศัยอยู่ร่วมกัน เป็นหลักเกณฑ์ที่ใช้ในการติดต่อสัมพันธ์กัน ซึ่งจำเป็นต่อการดำเนินชีวิต เช่น มารยาทในการต้อนรับแขก มารยาทในการไปหาผู้อื่น มารยาทอันเหมาะสมในการปฏิบัติต่อผู้ใหญ่ มารยาทที่เหมาะสมในการปฏิบัติต่อเพื่อน และมารยาทในการแสดงความเคารพเป็นต้นอันมีคุณค่าต่อวัฒนธรรมไทยเป็นอย่างยิ่งคนไทยได้นำออกมาจากวรรณคดีศาสนา จนกลายเป็นวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของชาติที่โดดเด่นกว่าชาติใดที่นับถือพระพุทธศาสนา ดังเช่นการต้อนรับปฏิสันถารที่พระชาลิภะกระทำต่อพราหมณ์ชุก หรือการต้อนรับปฏิสันถารที่พระเวสสันดรกระทำต่อพราหมณ์ชุก ดังข้อความในมหาชาติเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมารตอนหนึ่งว่า เมื่อชุกชกรซีเข้าไปถึงแล้ว เฒ่าใจแก่แล้วกระทำประพติปราศรัย เป็นสัมโมทณีนัยกถาธรรมสวัสดี พระบรมโพธิสัตว์ก็เปรมปรีดี ปราศรัยตอบโดยระบอบประเพณี เชิญชุกชกรผลไม้อันโอชา^{๑๔๐} ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการอยู่ในสังคมจะต้องมีความเกี่ยวพันทำการปฏิสัมพันธ์ต่อกัน ในฐานะที่แตกต่างกันออกไป

สรุปได้ว่า การเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมารเป็นการนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนาออกมาใช้ให้เป็นรูปธรรม โดยที่พระมหากษัตริย์และพระเถรอาจารย์ทั้งหลายตั้งแต่ยุคกรุงสุโขทัยเป็นต้นมานำมาปรับใช้ในการสั่งสอนอบรมคนในชาติ ทำให้คนไทยหรือคนเชื้อชาติไทยมีวัฒนธรรมในการดำเนินชีวิตทั้ง ๔ ด้านที่ดั่งาม ซึ่งปฏิบัติถ่ายทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น แม้อนุชนรุ่นหลังในปัจจุบันก็ยังปรากฏวัฒนธรรมที่ดั่งามทั้งในด้านหลักความคิด หลักขนบธรรมเนียมประเพณี หลักการมารยาทการอยู่ร่วมกัน หลักการใช้ปัจจัยเครื่องอาศัยในการดำเนินชีวิต ทำให้คนไทยมีเอกลักษณ์เฉพาะ ที่เป็นดังนั้นก็เพราะหลักธรรมในพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะหลักธรรมในมหาชาติเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมารนั่นเอง

^{๑๓๘} ดูรายละเอียดใน พุ.ชา.อ. (ไทย) ๑๐/ - /๕๑๗.

^{๑๓๙} พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๑๔๗/๕๑๗.

^{๑๔๐} กรมศิลปากร, มหาเวสสันดรชาดก ล้านวนเทศนา ๑๓ กัณฑ์, หน้า ๑๕๙.

จากการศึกษาคุณค่าของมหาชาติเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมาร สรุปได้ว่า เนื้อหาในกัณฑ์กุมารนี้ มีคุณค่าดังนี้ คือ ด้านสังคม ได้แก่ ๑) เป็นแบบอย่างครอบครัวที่ดี ๒) เป็นแบบอย่างด้านจริยธรรม คุณค่าด้านคุณธรรม ได้แก่เป็นการปลูกฝังคุณธรรมคือ ๑) ขันติ ความอดทน ๒) เมตตา กรุณา ความรักความสงสาร ๓) กตัญญูกตเวทิตา ความรู้จักบุญคุณคน ๔) กาลัญญูตา ความรู้จักกาลเทศะ และคุณค่าด้านวัฒนธรรม ๔ ด้าน คือ ๑) ด้านคติธรรม ๒) ด้านเนติธรรม ๓) ด้านวัตถุธรรม ๔) ด้านสหธรรม ที่ทำให้คนไทยมีเอกลักษณ์เฉพาะ ที่เป็นดังนั้นก็เพราะหลักธรรมในพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะหลักธรรมในมหาชาติเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมารนั่นเอง

๒.๕ สรุป

มหาชาติเวสสันดรชาดกนั้น เดิมเป็นพระพุทธรูปของพระผู้มีพระภาคเจ้า ซึ่งตรัสด้วยพระองค์เองแก่เหล่าภิกษุที่นิโครธาราม เมืองกบิลพัสดุ์ ปราบภณโปกขรพรรษาเป็นเหตุ ตรัสไว้เป็นคาถา จัดเป็นชาดกประเภทมหานิบาตชาดก ต่อมาพระมหากษัตริย์ไทยและพระบรมณาจารย์ทั้งหลายมีความเห็นว่า มหาชาติเวสสันดรชาดกเป็นชาดกที่มีเนื้อความมาก จึงได้รวบรวมแต่งขึ้นโดยอาศัยพระบาลีเป็นหลักยกบาลีมาหนึ่งบทแล้วแปลเป็นภาษาไทยโดยแต่งเป็นร้อยยาวบ้าง โคลงบ้าง กลอนบ้าง แล้วนำทำนองที่เป็นสรภัญญะที่ไม่ผิดพระธรรมวินัยมาใส่เพื่อให้เกิดความไพเราะ น่าฟังยิ่งขึ้น จึงทำให้แพร่หลายและเป็นที่นิยมมาจนถึงปัจจุบันมหาชาติเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมาร มีวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน กล่าวคือให้ทั้งคติธรรมและความเพลิดเพลินอีกประการหนึ่งการดำเนินชีวิตที่เปี่ยมด้วยคุณธรรมของพระโพธิสัตว์ได้เป็นตัวอย่างที่ดีที่ชาวไทยยึดถือเป็นแบบอย่างในการใช้ดำเนินชีวิต เนื้อหาประกอบด้วยความอ่อนน้อมถ่อมตน การต้อนรับปฏิสันถาร ปฏิภาณไหวพริบ การเสียสละ ความรักความผูกพัน ความโศกเศร้าเสียใจ ความโกรธแค้นตัดพ้อ แม้กระทั่งความอัศจรรย์ขนพองสยองเกล้าเป็นต้น ซึ่งเป็นการปลูกฝังคุณธรรมต่างๆ ให้แก่ผู้ที่ฟังเป็นอย่างดี และอีกทั้งผู้รับชมมหาชาติเวสสันดรชาดกนั้น ก็มีวิธีการแต่งโดยใช้หลักภาษาศาสตร์ที่สละสลวยมีความหลากหลายในด้านภาษาและครบรสแห่งวรรณคดีทั้งสี่ซึ่งสร้างเนื้อหาของเรื่องให้มีความไพเราะน่าสนใจจึงเป็นเหตุหนึ่งที่เป็นแรงจูงใจให้ชาวไทยทุกภาคสืบทอดประเพณีการฟังการเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดกมาจนถึงปัจจุบัน

เนื้อหาเน้นเรื่องการบริจาคสองกุมารคือพระชาลีและพระกัณหาเป็นหลัก จึงนำมาตั้งเป็นชื่อของกัณฑ์ แบ่งตามเนื้อหาเป็นตอนๆ จำนวน ๒๒ แห่ เริ่มดำเนินเนื้อเรื่องตั้งแต่ชุกพราหมณ์เฒ่าเดินทางมาพักแรมยังที่ใกล้พระอาศรม เหตุการณ์ที่ปรากฏในคตินั้น และการเข้ามาทูลขอสองกุมารกับพระเวสสันดรราชกุมารของพราหมณ์ชุก ตลอดจนการพาชุกออกจากป่ามุ่งหน้าสู่บ้านทุนวิฐ เขตแดนเมืองกลิงคราช จนถึงประตูป่าหิมพานต์ ซึ่งยังคงเนื้อหาไว้ตรงกับพระบาลีในเวสสันดรชาดกนั่นเอง มีลักษณะเด่นที่ชัดเจนด้านบุคลาธิษฐานที่แฝงไปด้วยคุณธรรมที่แสดงออกมาทั้ง ๕ บุคคล คือ พราหมณ์ชุก พระเวสสันดร พระนางมัทรี พระชาลีและพระกัณหา ในด้านไหวพริบปฏิภาณ ปัญญาในการพิจารณา ความอ่อนน้อมถ่อมตน การรู้จักกาลเทศะ ความตั้งมั่นในการทำความดี ความสัมพันธ์ระหว่างคนในครอบครัว ความกตัญญูกตเวทิตา

หลักธรรมที่ปรากฏในกัณฑ์กุมาร ปรากฏผ่านบุคคลในท้องเรื่อง แบ่งเป็น ๑๐ หลักธรรม ใหญ่ คือ ๑) หลักปฏิสันถาร ๒) หลักศรัทธา ๓) หลักปัญญา ๔) หลักสัปปุริสธรรม ๕) หลักทาน ๖) หลักโยนิโสมนสิการ ๗) หลักพรหมวิหาร ๘) หลักภูมิสัตบุรุษ ๙) หลักพรหมจรรย์ ๑๐) หลัก อริยสัจ ซึ่งทำให้การบำเพ็ญทานบารมีในส่วนปิยบุตรทาน อันเป็นหนึ่งในปัญจมหาบริจาต ซึ่งพระ โพธิสัตว์จะต้องบำเพ็ญให้สำเร็จ เพื่อตัดความเห็นแก่ตัวออกไป เป็นการละความต้องการส่วนตน เพื่อให้สำเร็จประโยชน์แก่ส่วนรวม ที่จะทำให้สำเร็จความเป็นพระพุทธเจ้าได้นั่นเอง

คุณค่าที่ได้รับจากมหาชาติเวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมารประกอบด้วย ๑. ด้านสังคม ได้แก่ ๑) เป็นแบบอย่างครอบครัวที่ดี ๒) เป็นแบบอย่างด้านจริยธรรม ๒. คุณค่าด้านคุณธรรม ได้แก่ ๑) ขันติ ความอดทน ๒) เมตตากรุณา ความรักความสงสาร ๓) กตัญญูกตเวทิตา ความรู้จักบุญคุณคน ๔) กาลัญญตา ความรู้จักกาลเทศะ และ ๓. คุณค่าด้านวัฒนธรรม ๔ ด้าน คือ ๑) ด้านคติธรรม ๒) ด้านเนติธรรม ๓) ด้านวัตถุธรรม ๔) ด้านสหธรรม